

## Herlufsholm Sogn.

Herlufsholm Sogn omgivet af Fodby, Vallensved og Gunderslev Sogne, samt Præstø Amt. Kirken, midt i Sogne4t,  $\frac{1}{4}$  M. n. for Nestved. Af Arealet, 6265 Tdr. Land, henregnes 44 Tdr. Land, øst for Suus-Aaen, til Tybjerg H. i Præstø Amt, og 750 Tdr. Land er Fredskov (Herlufsholm Sl., Kohaugen og Steen Sk.) Stor- eller Suus-Aaen gennemskærer Sognet fra N. til S., og fire mindre Landeveie (367) udgaar fra Nestved i forskellige Retninger tværs over Sognet. Terrainet er bakket og sandmuldet. Htk. 588 Tdr. A. og E., (hvoraf c. 4 Tdr. i Matriklen henregnes til Tybjerg Herred i Præstø Amt), og 58 Tdr. Sksk.



I Sognet: Hovedgaarden Herlufsholm med Opdragelsesanstalt og Skole, samt Herlufsholm Kirke, hvilke Bygninger on Institutioner ville blive Gjenstand for en særegen Beskrivelse; Byerne Lille-Nestved, med Præstegaard og Skole, Ladeby med Skole, Guderup, Vredsløse, Holsted med Skole, og Everup; Magle-Mølle (vandmølle), Gaarden Lisebjerg. I alt i Sognet 57 G., 80 H. med og 36 H. uden Jord, hvoraf 31 G. og 50 H. udenfor Byerne.

Indvaanere: 1667. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Nestved), Korsør Amtstuedistrict og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. Amtets 76de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Herlufsholms Stiftelse. Præstekaldets Reguleringssum RD; Korntiende vil rimeligviis blive forhøiet. Præstegaarden har et Areal af 72 Tdr. Land med c.  $9\frac{1}{2}$  Td. Htk. I Sognet tre Skoler. Hver Skolelærer har aarlig 20 Tdr. Byg og 50 Rd; forsaavidt Værdien af 15 Tdr. Byg og 2 Tdr. Rug efter foregaaende Aars Capitelstaxt overstige 50 Rd., udbetales Læreren Overskuddet af Districtets Skolekasse.

Herlufsholm Sogn var i Aarene 1823 til 1844 forenet med St. Peders Sogn i Nestved.

I Sognet findes Grundene af 2 ældre efter Reformationen nedlagte Kirker, en i Ladeby og en i Vredsløse, begge Steder findes endnu Kirkegaarde, hvilke i Fremtiden dog ikke skulle bruges, da det samlede Sogn har faaet en ny Kirkegaard nærmere ved Kirken.

### Skovkloster. Herlufsholm Stiftelse.

Kun lidet over ¼ Miil fra Nestved ved den brede Suus-Aa og omgivet af skønne Skove ligger Herlufsholm med sine gamle Klosterbygninger og sin ærværdige Kirke.

Ridder Peder Bodilsen med flere af hans Slægtninge grundede Aar 1135 i Nestved et Benedictinerkloster og indviede det til St. Peder. Kong Erik Lam forøgede Stifternes alt rige Gaver til dette Kloster, saaledes ogsaa med Jurisdictionen over Byen Nestved, og disse Gaver efterfulgtes af talrige andre. Klostret steeg derved til et af Landets betydeligste og dets Abbed blev en anseet Prælat. Da Klostret tredje Paaskenat d. 26de April 1261 blev ødelagt ved Ildebrand, flyttede Munkene ud i den tæt ved Byen beliggende Skov og opførte der en ny Bolig, og det er fra denne Tid af, at Klostret efter dets Beliggenhed benævnes ”Skovkloster.” Klostrets Bygninger ere, som anført, endnu bevarede; den ene Fløi ud mod Aaen (Kirkegangen) tilbyggedes, efter en i Mures indsat Indskrift, i Aaret 1502 af Abbed Ole Perssøn; den udvidedes i Aarene 1819 – 1822 ved Opførelse af to nye Stokværk.

Klosterbygningerne danner tre Fløie, hvortil Kirken slutter sig som den (368) fjerde; hine ere i 2 – 3 Stokværk med alentykke Mure og en stor Deel af Værelserne i nederste Stokværk hvælvede.

Ved Reformationens Indførelse 1536 inddroges Klostret under Kronen og blev Aaret efter forlehnet til den forhenværende Biskop i Aarhuus, den ædle Ove Bilde, der først døde 1555. Saavel i Ove Bildes Tid, som endnu nogle Aar efter, vedblev dog Klosteret at være Bolig for de endnu levende Munke, men da disse vare uddøde, ophævedes det ganske som geistlig Stiftelse.

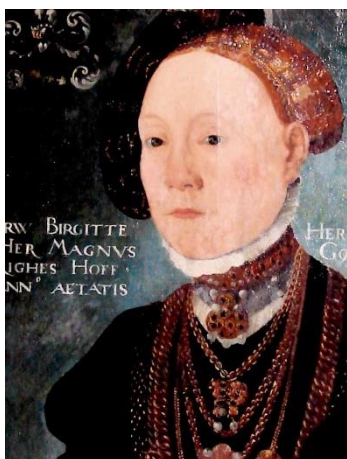
I Aaret 1560 bortbyttede Kong Frederik den Anden Skovkloster til Admiral Herluf Trolle mod dennes tvende Gaarde Hyllerødtholm og Græsedegaard. Ligesom dette Mageskifte findes nævnet i en Indskrift paa Frederiksborg Slot (see S. 106), saaledes er det ogsaa ommeldt i følgende, efter Sproget at dømme dog i en noget senere Tid anbragt, Indskrift paa den yderste Hvælving over Choret i Herlufsholm Kirke:

**Herlof Trolle og Fru Birgite Giøe, som gaf Friderichsborg og Græsei Gaard meere Gods for dette Sted og Gods og kaldede dette Herlofshol**

Blandt Danmarks Søhelte staaer Herluf Trolles Navn antegnet med Hæder. Det var i en Søkamp mod de Svenske under Pommerens Kyst, den 4de Juni 1565, han modtog sit Banesaar, som endte hans Liv den 25de Juni s. A. i Kjøbenhavn. Kun saare faa Adelsmænd i hans Tid havde opfattet deres Stilling som denne gudfrygtige og kundskabssøgende Mand, om hvem Dr. Niels Hemmingsen siger: ”Han ikke saa holdt af den ene Stand at han forsmædte den anden, som mange gjøre, men var dennem alle tilfællig med al Retfærdighed, Medlidenhed og Belevenhed.” ”Hans Embede forestod han med al Troskab, Rigets Lov var hans Regel. Han optænkte ikke ny List til at besnære fattige Undersaater med.” Det var til Dr. Hemmingsen at Herluf gav det Svar, da denne undrede sig over, at han som en Mand, der i saa rig Maade besad alle Livets Goder, vilde udsætte sig for Krigens Farer: ”Mister jeg mit Liv, jeg faaer vel Liv igjen. Vide I, hvorfor hedde Herremænd, hvi vi bære Guldkjæder og have Jordegods, og ville være ypperligere end andre? Derfor have vi denne Ære for andre, at naar vor



Konge og Herre, Land og Rige have det behov, da skulle vi afværge Rigens Fjender, beskytte og beskjerme bort Fædrenerige med Magt og al Formue, at vore Undersaatter maae boe og være udi Fred og Rolighed: Ja! Ville vi have det føde, saa maa vi og have det sure med.” Ved Siden af denne høihjertede Mand stod en ikke minde ædel Kvinde, hans Hustru Birgitte Gøye, Datter af Rigens Hofmester Hr. Mogens Gøye. Deres eet og tyveaarige Ægteskab var uden Børn, men i Mangel af egne Børn antog de sig Andres; det var et ikke ringe Antal Ynglinger som Herluf lod studere dels i Kjøbenhavn og dels hos Reformatorerne i Tydskland, det var ikke ringe Antal unge Piger som skyldte Birgitte deres Opdragelse og Forsørgelse. Dog dette var dem ikke nok, de vilde stifte Gavn i en videre Kreds og de besluttede endnu i levende Live at skjænke deres Gaard og Gods til en lærd Skole.



Den 23de Mai 1565, nogle Dage før Herluf sidste Gang gik til Søes, underskrevs Fundatsen. I denne bede de Dannemarks Riges Raad ”att were (epther beggis voris Dødt) Patron og Forsvar for samme (369) Schole og Stedt, oc tillschicje en gudtfrøctig oc wellbeschiedenn Adellsmandt, att were Forstander.” Ligesom det overlodes Forstanderen at styre Stiftelsen paa Tro og Love\*), saaledes gjøres det ham derhos paa flere Steder i Fundatsen til Pligt at tage Godsets Bønder i Forsvar. To Aar efter Herlufs Død i Marts 1567, fratraadte Birgitte Gøye sit Herresæde med Boskab og Besætning, for at det kundes tages i Brug efter sin Bestemmelse; ja hun anvendte sine Ædelstene og ægte Perler til at pryde Altarklædet i Stiftelsens Kirke. Selv flyttede hun inde i den nærliggende Maglemølle, hvor hun til sin Død (1574) tilbragte Tiden

med Andagtsøvelser og Godgørenhed. Den første Forstander for Skolen (endnu i Birgitte Gøyes levende Liv) var hendes afdøde Mands ældre Broder Rigens Raad Byrge Trolle til Lillø, † 1571. Dernæst fulgte den ene efter den anden: Oluf Mauritsen Krogenos til Bollerup, en Søstersøn af Birgitte Gøye, † 1573; Albert Oxe til Nielstrup, ligeledes en Søstersøn af Stifterinden, † 1577; Landsdommer i Sjælland Herluf Skave til Eskildstrup, Sødskendebarn til Herluf Trolle, † 1583; den berømte Historieskriver Arild Hvitfeldt, Rigens Raad og Cantsler, Herre til Oddersberg, en Søstersøn af Herluf Trolle, der døde ugift paa Herlufsholm 16de December 1608 \*\*); Mogens Gøye til Bollerup og Gunderslevholm, en Brodersøn af Birgitte Gøye † 1618; Christoffer Ulfeld til Svenstrup, en Dattersøn af Herluf Trolles Søster Øllegaard Trolle; Palle Rosenkrands til Glimminge, nedstammende fra Herluf Trolles Faster Margrethe Trolle, under ham bestyrede den fortjente Magister Colding som Forstander Stiftelsen; fornævnte Christoffer Ulfeld anden Gang; Jørgen Rosenkrands til Kjeldgaard, tillige Hofmester paa Sorø ridderlige Academi, der nedstammede paa mødrene Side fra Birgitte Gøyes Broder Falck Gøye; under ham var den af Stiftelsen høist fortjenste Christen Bollesen Luxdorf Forstander, † 1669. Rosenkrands vedblev indtil sin Død 1675 at være Skoleherre, og vilde vistnok have hævet Skolen igjen fra den Tilbagegang, der umiskjendelig havde viis sig under hans nærmeste Formand, saafremt ikke den ødelæggende svenske Krig atter havde sat Skolens Formuestilstand

tilbage. Som den nærmeste af Stiftelsens Familie blev efter Rosenkrands Geheimeraad Corfits Trolle, der var en Sønnesøns Søn af Herluf Trolles Broder Niels Trolle til Trolholm (*Holsteinborg*), af Regjeringen udnævnt til Skoleherre. Efter ham fulgte Geheimeraad Marcus Gøye til Brahesborg og Hvidkilde, en Mand af udmærkede Talenter og Kundskaber, den sidste Mand af Gøernes Familie, † 1698; dernæst Baron Frederik Trolle til Brahetrolleborg, en Søn af fornævnte Corfits Trolle, † 1700; Justitsraad Jørgen Brahe til Gaunø og Hvedholm, en Søstersøn af Marcus Gøye, † 1716; Justitsraad Børge Trolle til Lykkesholm, fornævnte Niels Trolles Sønnesøns; han blev 1727, fordi han ikke vilde aflægge Regnskab, (370) fradømt sin Bestalling som Skoleherre.

\*) Ved et senere Tillæg til Fundatsen af 22 Marts 1567 bestemmer Biirgitte Gøye: af Forstanderen skal være af hendes eller hendes Mands Slægt og aarlig gjøre Rigens Raad Regnskab for Stiftelsens hele Indtægt og Udgift.

\*\*) Fra Hvidtfeldts Tid begyndte Navnet ”Skoleherre” at fortrænge den fundatsmæssige Benævnelse Forstander, hvilken derefter anvendtes paa de Embedsmænd, der under Skoleherrerne havde den umiddelbare Bestyrelse.

Omtrent 1½ Aar var Herlufsholm nu ganske uden Patron, medens baade Skolen og Godset var i den elendigste Forfatning. Det besluttedes da, at Skolen skulde ganske nedlægges og Disciplene, 20 – 30 i Tallet, hensættes i andre Skoler. Skolens fuldkomne Uvirksomhedstilstand varede dog ikke meget over et Aar. Generallieutenant Gregers Juel, der var bleven Skoleherre som den nærmeste af Stifterens Slægt, begyndte atter at hæve Skolen frem til Virksomhed og Godset til en bedre Forfatning. Da der efter hans Død, 1731, Ingen meldte sig eller fandtes af Trolles og Gøyes Slægt, saa udnævntes Kammerherre Johan Ludvig Holstein (senere Geheimeraad i Conseillet, Oversecretair i danske Cancelli, Patron for Universitetet, Greve til Ledreborg) og Biskop Christen Worm (der dog allerede døde 1737) til Bestyrere af Skolen og Godset. Holsteins Bestyrelsestid regnes til Skolens lykkeligste Perioder, væsentlig og fordi Skolen i Professor Johan Ludvig Berntz 1755 erholdt en ualmindelig dygtig Rector, hvis Embedstid, til Held for Herlufsholm, varede indtil 1804, da han bortkaldtes, 80 Aar gammel, efter i 49 Aar at have virket i sit Embede. Holstein døde derimod, til stort Tab for Stiftelsen, allerede 1763. Efter ham var Posen derimod, til stort Tab for Stiftelsen, allerede 1763. Efter han var Posten som Skoleherre – eller som det ogsaa kaldtes Skolepatron – i henimod 100 Aar forenet med Præsidentposten i danske Cancelli, saaledes under Grev Otto Thott, † 1785, I. O. Schack-Rathlou, fratraadt 1788, C. Brandt, † 1805, F. I. Kaase, † 1827, P. C. Stemmann, † 1855. De tvende Førstnævntes Bestyrelse viste ikke nogen god Indflydelse paa Godsets Tilstand, som dog atter blev bedre under Geheimeraad Brandt, der i høi Grad offrer sig for Herlufsholm, hvor han ogsaa tilbragte sine sidste Dage. Geheimeraad Kaas log opføre en ny Skolebygning i een Etage i Aarene 1806 – 1809. Geheimeraad Stemmann vedblev, efter at han i 1849 var fratraadt Justitsministeriet, indtil 14de Mai 1851 at være Directeur for Herlufsholm. Først nonen Tid efter hans Afgang blev Lehns greve Frederik Marcus Knuth til Grevskabet Knuthenborg ved Allerhøieste Rescript af 3die August 1851 udnævnt til Forstander for Herlufsholm. I det nævnte Rescript til Grev Knuth hedder det blandt Andet: ”Og skulle derhos de Forpligtelser, der efter Fundatsen ere Forstanderen paalagte ligeoverfor Rigsraadet, paahvile Dig i Forhold til Vort Statsraad, for hvilket Du navnlig aarligen har at gjøre Rede for Stiftelsens Indtægt og Udgift, saavelsom for dens Virksomhed og Tilstand i det Hele.” Kun indtil 8de Januar 1856, da han bortkaldtes ved Døden, virkede denne nidkjære og høit oplyste Mand for Herlufsholm.



Under Grev Knuths Bestyrelse er over det af Kaas opførte Eenetages Skolehuus, der i Stil dannede en grel Modsætning til det gamle Kloster ligeoverfor, opført en ny Etage, hvorhos det er bragt i en Bygningsstil, der svarer til Klosterbygningen. I Stueetagen ere nu alle Klasseværelserne, en Forberedelses-Læsesal for de yngre Disciple. Hvor tillige Lovsang Morgen og Aften afholdes, 6 Discipelkamre med tilhørende Sovesal for 24 Disciple, desuden en Lærerbolig. Et physicalsk Cabinet, Gymnastiksal m.m. I den gamle Klosterbygning er Oeconomien, Oldfruens (371) Localer, Spisestue, Musikstue, Sygestue, Gjæsteværelser, Bibliothek, Samlinger m.m. Rectoren har sin egen Bolig, ligeledes 2 gifte Adjuncter.

Kirken, der danner den fjerde Fløi af det gamle Skovkloster, er bygget i Korsform med høie, spidsbuede Hvælvinger, hvilke hvile paa særskilte Piller, der dog alle ere sammenbyggede med Muren. Dens indvendige længde er 67 Alen, dens Brede 17 Alen; Sidemurens Høide er omtrent 167 Alen. Den har en Prædikestol af Billedskjærerarbeide skjænket af Skoleherren Palle Rosenkrands; i Choret findes 24 Munkestole. Ved Kirkens sydvestlige Hjørne staaer det anselige kamgavlede Taarn.

Af Begravelser mærkes: Herluf Trolles og Birgitte Gøyes, der hvile i en sort Mamrmor-Sarkophag med mange Alabates Prydelser og begges Billeder i Legemsstørrelse; ved Siden af Kisterne er opsat Kirkens ældre, af Herluf Trolle skjænkede, Altertavle, et interessant gammelt Kunststykke i Alabast, i hvis Forgrund Skolens Stiftere sees knælende foran et Alter; Cantsler Arild Hvitfeldts Kiste; Børge Trolles og Hustru Pernille Gøyes Begravelse med en Ligsteen over; Marcus Gøyes med et kostbart Epitaphium af Qvilinus. \*) Desuden findes i denne mærkværdige gamle Kirke endeel andre Oldtidsminder, som det her vil være for vidtløftigt at opregne. Endeel Indskrifter, som Resen anfører, findes ikke mere \*\*) I nærheden af Herlufsholm findes den saakaldte Gravlund, en almindelig Begravelsesplads for Stiftelsens Embedsmænd og Betjente. En af de første, der blev stedet til Hvile paa dette skønne af Træer beskyggede Sted, var Professor Bernth. Her hvile ogsaa de senere Rectorer Brorson, † 1853, samt den som Videnskabsmand og af denne Stiftelse, ved hvilken han i en lang Aarrække var Overlærer, høit fortjente Professor H. B. Melchior, † 1831, samt endvidere Skolepatronerne, Geheimeraad Kaas og Geheimeraad Stemann.

\*) I Graven hos Marcus Gøye, paa hvis Kiste er, for at beegne at han var den sidste af sin Stamme, lagt et stort Kobberskjold med hans Vaaben, hviler hans senere afdøde Hustru og Datter samt Svigersønnen den mandhaftige Oberst Manderup Due, som faldt i Slaget for Helsingborg 1710.

\*\*) Som en Curiositet meddeles her en af disse:

Præcos Theologi judicium,  
Langvens Medici solatium,  
Svave Philosophi delirium,  
Dic inter hæc quid optimum.

Herlufsholm er efter nu gjældende Bestemmelser en Skole- og Opdragelsesanstalt for 100 – 110 Disciple. Skolens Indretning er væsentlig som de øvrige lærde Skolers. Contingentet for en Discipel er 200 Rd. aarlig, hvorunder er indbefattet Vederlag for Underviisning, (372) Bolig, Brændsel, Kost og Vadsk, Belysning, Medicin og Drikkepenge til Tjenestefolkene. Fortiden findes 13 Gratistpladser, hvile, overeenstemmende med Foundationen, successive skulle bringes til 42. Anmeldelser om Optagelse tilstilles Forstanderen. Selve Optagelsen skeer efter Concurrenceprøve. Ved Stiftelsen er ansat en Rector, 2 Overlærere, 6 Adjuncter, en Inspecteur ved Opdragelsesanstalten, en Musiklærer,

en Sanglærer, en Tegnælærer, en Gymnastiklærer; desuden en Godsforvalter og Regnskabsfører, en Oldfrue, en Skovrider m.fl.

Herlufsholms Stiftelses Hartkorn angives i 1856 saaledes: a) det Hovedgarden underlagte Htk., 66½ Td. A. og E., 91 Tdr. Skov- og Mølleskyld; b) Herlufsholms Sogn matrikulerede Konge- og Kirketiende- Htk. 161 Tdr.; c) Bøndergods 970 Tdr. Htk. A. og E., 40 Tdr. Skov- og Mølleskyld, 236 Tdr. Kongetiendeydende Htk. Skovene under Hovedgaarden indeholde et Areal af c. 1200 Tdr. Land. Hovedgaardens Areal er c. 500 Tdr. Land, hvoraf 135 Tdr. Land fortiden haves i Brug af Embedsmændene og Resten er bortforpagtet, dels i Forbindelse med Oeconomposten, dels paa Aaremaal. Stiftelsen eier desuden en Capital af 50,000 Rd. Følgende Legater ere tillagte Herlufsholm: det grevelig Moltkeske Skolestipendium, 4 Portioner á 50 Rd.; det grevelig Moltekeske Skolestipendium, 4 Portioner á 50 Rd.; det grevelig Moltkeske Universitetstipendium, 2 á 3 Portioner á 200 Rd.; de Meyerske Examenspræmier, stiftede af Hofraad Meyer, 2 á 30 Rd.; Alt aarligt.

Se for øvrigt: Historisk Efterretning om de frie adelige Skole Herlufsholm, af H. B. Melchior, Professor, Dr. Phil., Overlærer ved Skolen, Kjøbenhavn 1822; samt de aarlige Skoleprogrammer fra Herlufsholm.

---

Historisk Efterretning  
om  
den frie adelige Skole  
**Herlufsholm**

af  
H. B. Melchior,  
Professor, Doct. Philos., Overlærer ved Skolen.



København, 1822.

Forlagt af Hofboghandler J. H. Schubothé.  
Trykt i H. F. Poppes Bogtrykkerie.

Deres Excellence  
Geheime Stas- og Justits-Minister  
Cancelliepræsident  
**Fr. Julius V. Kaas**  
Ridder af Elefantet, Storkors af Dannebrog  
Og Dannebrogsmænd, de Kongelige Ordeners Vice-Kantsler, Chef for  
Københavns Politivæsen.  
Directør for Herlufsholm.  
Underdanigst helliget.

---

Den udmærkede Kiærlighed, Deres Excellence bærer for det Syed, hvis Historie her leveres, og den uafbrudte Virksomhed for dets Hæder og Vel, hvormed De alt i en lang Række af Aar har lagt denne Kiærlighed for Dagen, ei blot berettiger men forpligte endog Forfatteren til at hellige Deres Excellence dette Arbeide, hvor De i Fremstillingen af de sidste sytten Aars Begivenheder overalt vil gienkiende Deres eget Værk. Deres Excellence modtage da dette som et skyldigt Offer af Taknemmelighed, og som et offentlig Vidnesbyrd om dets Forfatters Høiagtelse og tillidsfulde Hengivenhed. Med det Ønske, at Herlufsholm endnu længe maa nyde den Lykke at staae under Deres Excellences Bestyrelse, har jeg den Ære at undertegne mig

Deres Excellences

Underdanige

H: B: Melchior.

---

Fortale.

---

Ved at fremlægge nærværende Arbeide for Publicums Domstoel kan Forfatteren ei tilbageholde den Frygt, at mangen af Læserne muligen ei vil finde sine Fordringer tilfredsstillende, og fornemmelig, at eet eller andet Afsnit vil forekomme Mangen behandlet med større Udførlighed, end han havde ønsket. Forf. maa derfor gjøre opmærksom paa, at han under Udarbeidelsen har været nødt til at tage Hensyn til to Slags Læsere: dem, for hvem, Stiftelsen er, saa at sig, fremmed, og dem, der enten have



Deel i dens Bestyrelse, eller nyde godt af dens Velgierninger. Naar hine maaskee vilde nøies med en almindelig Udsigt over den Historie og nærværende Indretninger, fornemmelig om Fortidens Indretninger; ældre Reglementer f. Ex., for Underviisningen, for Disciplinen, for Bespiisningen eller andet, kunne ofte give høist nyttige Vink og Oplysninger, naar nye skulle forfattes, og kunde derfor i Skolens Historie ei udelades, uden at savnes af den Foresatte nu og i Fremtiden. Spørger der om Indretningen af Bygningen i ælde Tider, da fordrer og den, der nøiere kiender Stedet, en langt omstændeligere Underretning, end en Fremmed: hvortil, spørger man, brugtes i Munketiden eller i Skolens ældre Tid denne eller hiin Bygning, dette eller (IV) hiint Værelse? Og ey saadant Spørgsmaal burde vel, saavidt Omstændelighed i flere af sine Beretninger; men hvor han troede, at een eller anden Beretning blot for enkelte Læsere vilde have Interesse, har han anført den under Texten som Anmærkning. Til Beqvemmilighed for dem, der om een eller anden enkelt Gienstand ønske sig Oplysning, har han til føiet at alfabetisk Navne og Sag-Register. Saavidt om Planen.

Kilderne til sine Beretninger har Forf. Stedse anført, naar samme havdes trykte. Enhver, som selv har arbeidet i det Historiske, veed af Erfaring, hvor vigtigt det ofte er, at kiende Kilden til en Andens Beretning, og at derfor Citationer i historiske Skrifter ere nødvendige. Hvor saadan Angivelse her savnes, er Beretningen grundet enten paa Archivdocumenter, eller, hvis den angaaer den senere Tid, deels paa egen Erfaring, deels paa ældre paalidelige Mænds Underretning.

De vigtigste Kilder til Skovklosters Historie har den lærde Geheime-Archivarius, Etatsraa Langebek, samlet i sine *Scriptores rerum Danicarum*, 4de Tome. Disse ere:

1. *Calendarium beati Petri Nestvediensis*, sm her findes omtalt Pag 26. Foruden nogle korte Efterretninger til Danmarks Historie i Almindelighed, indeholdes heri Navnene paa Klosterets Velgiørere, for hvilke der skulde holdes Sielemesser, samt en Fortegnelse over saavel disses som Munkenes og andre Klosteret vedkommende Personers Dødsdage, dog ikke fuldstændige, ligeledes over Abbederne m.m.
2. *Obituarium Nestvediensis* indeholder, ligesom det førstnævnte Document, en Fortegnelse over Klosterets (V) afdøde Stiftere og andre Velgiøre, dog noget forskiellig fra det foregaaende, samt Taxten for Klosterets Afladshandel.
3. *Liber donationum monasterii beati Petri Nestvediensis & Skovkloster* (nærmer omtalt Pag. 36) indeholder udførlige Udtog, saavel af Kongernes og Biskoppernes Klosteret Tid efter anden tilstaaede Privilegier, som af Gavebreve og Tingsvidner, der hiemle det nogen Rettighed.

Blandt de Manuskripter, Forf. Har benyttet til Klosterets Historie, for tiener her særskilt at nævnes Abbed Jeips originale Regnskab over dets Gods-Indtægter og Folkeløn i Aarene 1467 – 81, som endnu haves paa Herlufsholm under Titel: *Liber reddituum monasterii Sancti Benedicti de Nestveth per me fratrem Jacobum Abbatem loci exactorum annis 1467 – 1481*. Ved Ælde og skiødesløs Behandling i Fortiden er vel dette Manuskript endeel beskadiget, men kunde dog, hvis det engang skulde være saa heldigt at blive behandlet af en anden Langebek, give et udentvivl ei uvigtigt Udbytte i Danmarks ældre Jordbrugs- og Pengevæsens-Historie.

For de trykte Kilder, Forfatteren har benyttet til Skolens Historie, behøver hen her ei at gjøre Regnskab, da de stedse hver paa sit Sted i Texten findes angivne. Archivefterretningerne maae søges paa forskjellige Steder. I Rentekammerets Archiv haves fra Aar 1590 af (d. c. fra den Tid Geheimeraad Marcus Giøe som Skoleherre foranstaltede Regnskabet der revideret) samtlig Stiftelsens originale Regnskaber, foruden adskillige vigtige Commissionsforhandlinger (fra 1669,

1675 og 1684), Forpagtningscontracter m.m. Ogsaa Cancellie-Archivet indeholder endeel Oplysninger Herlufsholm vedkommende. (VI)

Før Grev Holstein blev Skoleherre, laae de fleste af Stiftelsens Papirer deels i Skoleherrens, deels i Forvalterens Gjemme, nogle i Rectors eller Andres, og saaledes udsatte for at ødelægges, deels ved skiødesløs Behandling, deels ved Ildsvaade eller andet Uheld. For at sikkre dem mod Ødelæggelse lod Holstein dem da alle samle og ordne, og saaledes hensætte til Opbevaring i de brandfrie Kieldere, hvor Cancelliets Archiv giemmes; men af de vigtigste Documenter – af alle dem, som hjemle Skolen nogen Rettighed – lod han iforveien tage verificerede Gienparter, eet Exemplar til Opbevaring hos Skoleherren, og eet hos Forvalteren.

Siden det her nævnte Tidspunkt ere flere særskilte Archiver fremkomne, hvoraf det vigtigste hos Skoleherren; her findes, foruden nysnævnte Copier, Skoleherrene Holsteins, Thottes, Schack Rathlons og Brandts Brevvexlinger Herlufsholm vedkomende, ei blot samtlige af dem modtagne Breve, men og Copier af de afsendte; endvidere samtlige til disse Patroner indkomne Forslag, Regnskaber og Berretninger, saavel Stiftelsens oekonomiske som videnskabelige Forfatning betræffende, samt alle af dem udfærdigede Resolutioner, Reglementer o, desl. Salig Geheimeraad Brandt lod dette Archiv (ved sin Privat-Secretær, Skolens nuværende Bibliothekar) ordne, og en fuldstændig meget vel ordnet Catalog derover forfatte; og af hans Excellence den nuværende Directør er det overleveret til Skolens Bibliothekar, der nu som Archvarius har det under sin Varetægt.

Hos Rector findes adskillige ei uvigtige Documenter, fornemmelig ældre og nyere Reglementer og Skoleprotokoller m. m. Den ældste Skoleprotokol er fra Marcus Giøes Tid, og indeholder en fortsat Fortegnelse over Disciple og Lærere fra 1690 til 1798. Blandt de Manuskripter, Rector har i Gjemme, er og den nylig omtalte liber reddituum. (VII)

Den Adgang, Forf. Har havt til de her nævnte Archiver, har han stræbt efter Evne at afbenytte; dog maa han bemærke, at Hoved archivet, som opbevares i Cancelliet, er for vidtløftigt til, at hans Tid kunde tillade ham at giennemgaae det heelt; han maatte derfor nøies med at undersøge de Documenter, han ansaae for de vigtigste, og muligen vil en tilkommende Bearbejder af Stiftelsens Historie her finde adskilligt, som er undgaaet den nærværendes Opmærksomhed.

Tvende af Skolens Rectorer, Mag. Steensen og Prof. Bernth, have i sin Tid tænkt paa at skrive dens Historie, men det er hos dem begge bleven ved Forsættet. Den Førstes Undersøgelse have vi imidlertid at takke for den Fortegnelse over Rectorerne, som findes his Thura (Idea hist. Litterariæ Pag. 45 – 52), og som her er afbenyttet; om den Sidstes Forsæt findes her Oplysning Pag. 223.

Nogle nyere Forfattere have omtalt Herlufsholm, nemlig Hr. Professor Chr. Molbech i ”Blade af en Reisendes Tegnebog,” indført i Maanedsskriftet Athene 9de Bind (foruden i sine Undomsvandringer), Hr. Salomon Soldn i ”Fire Dages Reise i Sielland” i sit Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn for 1817, No 62 – 79, og Hr. Hofboghandler Beken i sin ”Sommerforlystelse eller tre Dages Reise 1817.” Disse Reisebeskrivelser, som der i nærværende Historie ei har været Anledning til at citere, har Forf. Her villet nævne, deels for at have Literaturen til Stiftelsens Historie samlet, deels til Underretning for dem, som ogsaa ønskede at kiende Andres

Efterretninger og Domme om Stedet, hvorved dog maa bemærkes, at det sidstnævnte Skrift indeholde ikke faa Urigtigheder.

Til Slutning maa det bemærkes, at, da en rum Tid er forløben imellem Udarbeidelsen af den første og sidste Deel (VIII) af Værket, saa vil det maaskee paa sine Steder spores, at de ere udarbeidede under andre Forhold mellem Penge og Naturalier, end de nærværende. Den Ulighed i Materiens Behandling, som deraf kan være en Følge, saavel som Bogens øvrige Ufuldkommenheder, ville den gunstige Læser bedømme med Skaansomhed.

Herlufsholm den 16 August 1822.

## Indhold

---

|                                                                                                                                | Side |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| I. Stiftelsen Historie som Kloster. Aar 1135 – 1560.                                                                           |      |
| Klosterets Indstiftelse, Æiendomme og Privilegiet                                                                              | 3    |
| Klosterets Beboere og deres Beskæftigelse                                                                                      | 19   |
| Klosterets Indtægter                                                                                                           | 27   |
| Abbdene                                                                                                                        | 34   |
| Klosterets Opløsning og Inddragelse under Krone                                                                                | 36   |
| II. Skovklosters Overdragelse til Herloff Trolle. Skolens Stiftelse og første Indretning. Stifternes Characteristik. 1560 – 67 | 44   |
| III. Stiftelsens Historie fra dens første Indretning indtil Skolens Nedlæggelse 1567 – 1729.                                   |      |
| a. Bestyrelsen i dette Tidsrum                                                                                                 | 87   |
| b. Underviisningen og Opdragelsen                                                                                              | 138  |
| c. Oekonomien (X)                                                                                                              | 173  |
| IV. Fra Bestyrelsens Overdragelse til Rentekammeret indtil Grev Holsteins Død 1729 – 63.                                       |      |
| a. Bestyrelsen                                                                                                                 | 190  |
| b. Underviisningen og Opdragelsen                                                                                              | 208  |
| Holsteins Reglement for Lærerne                                                                                                | 224  |
| Holsteins Reglement for Oldfruen                                                                                               | 236  |
| Rectorerne og Disciplene indtil 1755                                                                                           | 239  |
| c. Oekonomien                                                                                                                  | 245  |
| Holsteins Reglement for Bespiisningen                                                                                          | 247  |

|     |                                                                                                                                                                 |            |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| V.  | Stiftelsens Skiebne under Skoleherrene Grev Thott,<br>Schack Rathlou og Geheimeraad Brandt. 1753 – 1805.                                                        |            |
| a.  | Bestyrelsen                                                                                                                                                     | 254        |
| b.  | Underviisningen og Opdragelsen                                                                                                                                  |            |
|     | Rectorerne, skolens øvrige Lærere og Oldfruerne fra 1755<br>til nuværende Tid                                                                                   | 300        |
|     | Disciplene fra 1755 til nuværende Tid                                                                                                                           | 316        |
|     | Udførligere om Disciplene fra 1799 og fremdeles                                                                                                                 | 336        |
| c.  | Oekonomien                                                                                                                                                      | 348        |
|     | Stiftelsens Indtægter og Udgifter ti 1 mai 1805                                                                                                                 | 357        |
| VI. | Stiftelsens Historie under nærværende Skoleherres Bestyrelse,<br>Samt dens nuværende Forfatning. 1805 – 22. (XI.)                                               |            |
| a.  | Bestyrelsen                                                                                                                                                     | 367        |
| b.  | Herlufsholms Beliggenhed                                                                                                                                        | 369        |
| c.  | Gaardens Bygninger og Hauger<br>(Mere desangaaende i Tillæget)                                                                                                  | 377<br>500 |
| d.  | Skolens nærværende Indretning                                                                                                                                   |            |
|     | Dens Organisation i Almindelighed, med Instrux for Inspectøren                                                                                                  | 406        |
|     | Underviisningens Gienstande og Tid                                                                                                                              | 419        |
|     | Lærerpersonalet og Skolens øvrige Foresatte                                                                                                                     | 426        |
|     | Hielpemidler ved Underviisningen: Bibliothek,<br>Naturaliekabinet og fysisk Apparat, Myntsamlin                                                                 | 427        |
|     | Midler til at befordre Flid og Sædelighed:<br>Examina; Lærernes Bedømmelser; Tilsyn<br>Lovsangen; Straffe; de Udueliges og Usædeliges<br>Bortviisning af Skolen | 443        |
|     | Disciplenes daglige Beskæftigelser og Fornøielser; Ferierne                                                                                                     | 450        |
|     | Skolens Kost                                                                                                                                                    | 460        |
|     | Disciplenes Anta, samt Omskostninger ved deres Underholdning<br>I Skolen, saavel for Gratisterne som for de Betalende                                           | 464        |
|     | Stipendier for de fra Skolen dimitterede Disciple<br>(Mere desangaaende)                                                                                        | 469<br>498 |
|     | Disciplenes Antagelser i Skolen: af hvem; efter hvilke Regler:<br>paa hvad Vilkaar                                                                              | 471        |
| e.  | Stiftelsens nærværende oekonomiske Forfatning:                                                                                                                  |            |
|     | Bøndergodset                                                                                                                                                    | 475        |
|     | Hovedgaardens Marker                                                                                                                                            | 479        |
|     | Skovene og Tørveskæring                                                                                                                                         | 481        |
|     | Jagten og Fiskeriet                                                                                                                                             | 485        |

|                                                            |     |
|------------------------------------------------------------|-----|
| Forskjellige Penge – Indtægter                             | 488 |
| De aarlige Indtægter og Udgifter                           | 489 |
| Gaver til Stiftelsen under nærværende Directørs Bestyrelse | 496 |
| f. Tillæg, angaaende de seneste Forandringer               | 500 |

---

Tab. I. Grundtegning af Herlufsholm og Omegn 1804.

Tab II. Dito 1818.

Tab III. Grundtegning af Hovedbygningen.

Tab IV. Prospect af Hovedbygningen og Rectorboligen.

Tab. V. Skolebygningen.

Tab. VI. Prospect af Forstinspectør og Forvalter-Boligerne.

Vignetten: Prospect af Herlufsholm fra Jernbroen.

---

## Første Afdeling.

---

### Stiftelsens Historie som Kloster.

Aar 1135 – 1560.

Det nuværende Herlufsholm var før Reformationen et Munkekloster for Benedictinernes Orden. Under Kong Erik Emunds Regiering blev det anlagt i Nestved Aar 1135 a); det indviedes til Sanct Peder, og fik derfor Navn af St. Peders Kloster (monasterium beati Petri) b). Klosterets Stiftere vare: Ridderen Peder Botildsøn, tillige hans Brødre Greve Jørghen og Ridder Hemyng og deres Moder Frue Botild c.)

- a) Stiftelsesbrevet er af 29 November 1135, og findes hos Stephanius i hans Notæ in Histor. Dan. Saxonis Gramm., P. 231.
- b) I mange Documenter kaldes det ogsaa Nestved-Kloster, eller Benedictinerklosteret i Nestved.



- c) Sædvanligen anfører Peder Botildsøn alene som Klosterets Stifter, formodentlig fordi han saavel i Celendarium som i Obituarium Nestvediense kaldes funddator huius loci (Langebeks Scriptores. Tom IV, Pag, 289 (4)

Peder Botildsøn var i sin Tid een af Landets mest anseete Høvdinge; af alt, hvad Historien medler so om ham, lære vi ham at kiende som en nidkiær, klog ? Mand, dr med Kraft søgte at sætte den ? igiennem, som han engang havde begyndt paa. Omtrent Aaret 1124 udmærkede Peder Botildsøn sig allerede som een f dem, der meest drev paa at indføre den ? Stand blandte den danske Geistlighed – En Sag, da, blev dreven med saadan Iver, at det endog gik til Grusomhed\*). Aar 1131 reiste han med flere om paa Tingene for at opdhidse Folket til at hevne Knud Lavards Drab\*\*). 1137 tog han virksom Deel i Biskop Eskilds Oprør imod Kongen \*\*\*); men i det følgende Aar se vi ham som klog Fredsmægler, da han ved sin Anseelse og sit vise Raad stiller den heftige Strid, ? var opkommen imellem Biskopperne Eskild og Riko ? Erkebisppestolen i Lund \*\*\*). I de Privilegier, som? Af Kong Erik meddeltes Klosteret Aar 1140, omtales Hr. Peder som endnu levende, men senere melder Historien intet om ham; hans Dødsdag, den 29 April, havde Klosterets Munke af Taknemmelighed antegnet i deres Calendarium, for at kunne aarlig paa denne Dag erindre ham (5) i deres Bønner; men hans Dødsaar vides ikke d).

\*) Langebeks Script., Tom I, P. 380.

\*\*) Saxo ed. Syephanii, P. 240.

\*\*\*) Saxo P. 249.

\*\*\*\*) Langeb. Scr. Tom. I. P. 386.

Peder Botildsøns Brødre omtales vel mindre I Historien; men alle vare de dog Mænd af Anseelse og høi Byrd; og det er ikke usandsynligt, at de endog vare beslægtede med det danske Kongehuus.

Til Klosterets Oprettelse gave Stifterne allerede i levende Live ikke alene deres Eiendomme i Nestved og dens Omegn, men endog Gods paa Falster og Møen; og ved den Roeskildske Biskop Æskilds Gavnildhed, der ønskede i denne Verden at deeltage i Æren og i hiin Verden i Belønningen e) for Klosterets Stiftelse, erholdt Stifternes Gave en ei ubetydelig Tilvæxt; strax ved Klosterets Oprettelse skienkede nemlig denne Prælat det, for sig og Efterkommere paa Roeskilde Bispestol, den biskoppelige Tiende af Fierdeparten af hele Tybjerg (6) Herred; Kirkerne i Nestved, i Tiæreby og Haarsløv f) frigav han desuden, til Fordeel for Klostet, for alle biskoppelige Skatter og Byrder, tilstod Klosteret Tiendefrihed for alle dets daværende og tilkommende Eiendomme i hele it Bispedømme, og fritog Munkene for at staaen under nogen anden geistlig eller verdslig Øvrighed end den Biskop, i hvis Stift Klosteret laae; og for at sikkre Klosteret saavel dets Eiendomme som de Privilegier, der saaledes vare det tilstaaede, lyste Biskoppen Kirkens Band og Fordømmelse over enhver, det være sig Geistlig eller Verdslig, som i Fremtiden vilde understaae sig at forgribe sig paa nogen af Delene g). (7)

- d) Af det her anførte er det klart (hvad Langebek først har viist i Script. Tom. I. P. 380, og Tom. IV. P. 289, og hvad der nu er temmelig bekiendt), hvor meget de tage feil (Hvitfelt, Stephanus, Poptoppidan og andre, som have fulgt Hvitfeld), der sammenblande denne Ridder Peder Botildsøn med Biskop Peder i Roeskilde, som faldt i Slaget ved Fodvig d. 4 Junii 1135.

- e) Huic eorum pio affectui justæque petitioni libenter annuens Ego Eskillus servorum Dei servus, simulque cum ipsis in Resurrectione partem beatam habiturum me credens volni &c, siger Biskop Eskild selv i sin Stadfæstesle paa Klosterets Fundats; og paa et andet Sted i samme Document: propter spem retributionis æternæ, ad memoriale perpetuum, tam nostri quam et successorum nostrorum, volumus ecclesiam hanc in bonis omnibus augere. (6) nationum mon. Beati Petri hos Langebek Tom. IV. P. 343 Eskillus Episcopus Roskildensis, omnibus notificat, qvaliter Petrus Botiildis filius, fratres quoque eius Hemmingus & Georgius, cum matre sua, Ecclesiam in Nestuet, qve juris eorum videbatur, ad monasticam vitam instituendam secundum regulam S. Benedicti, belegaverunt, per manus suas. Ad stipendia Monachorum, suum participati sunt patrimonium, Petrus in Lathby & Bucketorp curiam suam, & sex partes silve que Faxingæworæ dicitur. In Möen in villa Klæby V mansus & dimidium. Hemingus in villa Alæbæch dimidium mansum, & in Falstria in Getæsby & Walness II mansos. Botiildis mater eorum, in Nestuet parva, medietatem ville & silve, qve Ladbyworæ dicitur, & Torp, & in Nestuet maiore mansum unum & quadrantem, & molendinum (d. e. Magle-Mølle) dedit. Idem Eskillus Ecclesiam in Nestuet, in Tiæreby, in Haaslöffue manuisit, & omne Episcopale servicium eis remisit. Et concessit fratribus sui juris decimam in toto quadrante de Tyndeborgxherret (Tybiergherred) item decimas omnium monasterii possessionum in suo Episcopio presentium & futuratum, ita ut Abbas propriis expensis vadat ad Sybodum, vel alibi vice Episcopi.

*Google oversæt:* Til denne deres fromme hengivenhed og retfærdig beder jeg Eskillus, Guds tjeneres tjener, villigt nikker, troende mig selv at have en velsignet del med dem i opstandelsen osv., siger Biskop Eskild selv i sin Stadfæstesle paa Klosterets Fundats ; og paa et andet Sted i samme Dokument: for håbet om evig gengældelse, til et evigt minde, både af os og vore efterfølgere, ønsker vi at forøge kirken her i alt gods. nationer man. Salige Peter disse Langebek Tom. IV. S. 343 Eskillus, biskop i Roskilde, meddeler alle, hvorledes Petrus Botiildis søn, hans brødre og hans brødre Hemmingus og Georgius sammen med deres moder belejrede Kirken i Nestuet, som syntes at være deres ret, til at etablere et klosterliv. i henhold til reglen om St. Benedict, ved deres egne hænder. Til munkenes regning delte de deres arv, Peter i Lathby og hans hof i Bucketorp og seks dele af det skov, der kaldes Faxingæworæ. I Möen, i landsbyen Klæby, blev han fem et halvt. Hemingus opholdt sig halvdelen i byen Alæbæch, og to opholdt sig i Falstria i Getæsby og Walness. Til Botiil deres Moder, i det lille Nestuet, gav jeg Halvdelen af Byen og Skoven, som hedder Ladbyworæ, og Torp, og i det større Nestuet en Herregaard og en Plads og en Mølle (d. e. Magle-Mølle). Samme Esillus befalede Kirken i Nestuet, i Tiæreby, i Haaslöffue og eftergav dem al Bispetjeneste. Og han bevilgede sin Rets Brødre en Tiendedel i hele Tyndeborgxherret (Tybiergherred) Kvarter samt en Tiendedel af alle Klosterets nuværende og fremtidige Besiddelser i sit Bispesæde, for at Abbeden selv kan drage til Sybod. udgift eller andetsteds i stedet for biskoppen.

- f) Hos Stephanius (Notæ in Saxonem, P. 321) kaldes disse to Byer Chierby & Haslevæ; men i det Document, som anføres i følgende Anam. Tiæreby & Haaslöffue) Det kan herved erindres, at Tiæreby (ifølge et gammelt Manuskript, som Forf. Har havt i Hænde) formodes at have oprindeligen havt Navnet Kiærby af de mange Moser og Kiær, hvoraf Byen har været, og tildeels endnu er, omringet. Saavel Tiæreby som Haarslöv ligge begge i en Afstand af nogle faa Miil fra Nestved. Tiæreby Kirke blev Klosteret i Besiddelse af lige til Reformationen; men

Haarsløv Kirke med tilliggende Præstegaard bertbyttedes til Roeskilde Domkirke Aar 1355 (Langeb. Script., T. IV. Pag. 346).

- g) Biskop Eskilds aabne Brev af 29 Novb. 1135, hvorved han stadfæster Klosterets Stiftelse, viser, tillige, hvilke Klosterets Eiendomme vare strax ved dets Oprettelse. Dette Stadfæstelses brev findes fuldstændigt hos Stephanius (Notæ in Sax. Gramme., P. 321), men anføres her blot i Udtog, saaledes som det findes i lib. Dotige (7) for Klosteret vare disse det tillagte Herligheder, der dog rimeligviis lige saa meget vare en Følge af den nøie verdslige Forbindelse imellem Peder Botildsøn og Eskild, som af dennes Haab om at fortiene Himmerige ved sin Gavmildhed: den mægtige Biskop, som ikke var bange for at begynde aabenbar Feide mod sin Konge, trængte til den mægtige kraftfulde Ridder, som det maatte være (8) ham vigtigt at gjøre sin forbunden; og hvorledes kunde han dette bedre end ved den kraftige Understøttelse, han forundte dennes nye Stiftelse? I det Oprør, som Eskild begyndte mod Kong Erik noget over et Aar efter Klosterets Stiftelse, see vi derfor ogsaa Peder Botildsøn som en af Biskoppens ivrigste Tilhængere, der fortrinligviis bidrog til at opflamme Almuens imod Kongen, og som ved sin Iver endog bragte det dertil, at denne maatte flygte fra Sielland. Biskoppen havde altsaa ikke forgieves viis sin Goddædighed mod Hr. Peders Stiftelse – en Goddædighed mod Hr. Peders Stiftelse – en Goddædighed, som desuden i Klosterets Calender (Calendarium Nestvediense; Langeb. Tom IV) har forskaffet ham Navn af Hr. Peders Medhielper og Medarbejder i Stiftelsen (coadjutor & cooperator in fundatione Domini Petri). Ikkun een Betingelse havde Biskop Eskild tilføiet sin Gave til Klosteret: naar det nemlig i Fremtiden skulde blive Abbeden paalagt af Biskoppen, at drage enten til Kirkemøder eller andensteds hen i Kirkens Ærinde, enten paa Biskoppens Vegne eller tilligemed denne, da skulde han foretage Reisen paa egen Bekostning. Man erindre sig den Pomp, hvormed Prælaterne i fordum Dage pleiede at drage frem. Da det ikke var usædvanligt at see en Biskop ledsaget af sin Sværm af høiere og lavere Betiente, af Kieldermeister og Kieldersvende, Kokke, Bagere m. fl.; og i Forhold dertil stod og den Pragt, som de mindre Prælater førte paa deres Reiser. At reise paa egen Bekostning var altsaa for en Abbed ikke ubetydeligt; men noget kunde der og udrettes med Fierdeparten af et heelt Herreds Tiender, foruden mere, i aarlig Indkomst. (9)

Klosteret var saaledes af sine Stiftere vel grundlagt, og dets Magt og Anseelse udvidedes derefter stedse mere og mere. Hertil bidrog fornemmelig de Privilegier, som fem Aar efter dets oprettelse, i Aaret 1140, tilstodes det af Kong Erik Lam, og som siden af de følgende Konger fornyedes og forøgedes. Ifølge disse Privilegier var Klosteret med alle sine fine Eiendomme ikke alene fritaget for alle kongelige Skatter og Tynger, saavel i Krig som i fred \*), med det eiede endog hele Nestved By næsten med fuld Souverainitetsret: Byen stod ganske under Klosterets Jurisdiction, det hævdede Tolden og alle andre kongelige Skatter af Byen, indsatte og afsatte Øvrigheden \*\*). Og var i alle Maader Byens Herskab; senere hen erholdt det endog Ret til at dømme i Livssager \*\*\*). Ikkun een Forpligtelse, og den ubetydelig, havde Kong Erik i sine Privilegier paalagt Nestvederne, og Klosteret øvrige Undergivne, til Fordeel for Landets Regent: naar nemlig enten Kongen selv eller nogen af hans Folk vilde reise til Falster, Lolland eller nogen af de hosliggende Øer, da skulde Klosterets Undergivne være forbudne et een Dag aarligen at være behielpelige med Transporten h). Men ogsaa (10)

\*) Langebek Tom. IV, P. 342, XXX

\*\*) Ibidem, P. 340 XVII.

\*\*\*) Ibid. P. 342. XVII.

- h) Kong Eriks Privilegier fra Aar 1140 have endnu i Herlufsholms Archiv, og ere aftykte i et Program af Prof. Bernth for 1774. Det væsentligste heraf er følgende: Ego Reicum Rex Danorum pro salute anime mee & pro regni tranquillitate Domono monente ac rogatu Domini Petri nec non fratrum suorum Georgii (10) & Hemming. Monachis Deo et santo in cenobio Nestwett servientilbud forum ville premonate ac omnia fori jura cum omni justicia ac Danorum consuetudine concedo. Nominatim autem trium marcarum ac quadraginta foris factura (d. e. fra Marks og 40 Marks Sagefald) quod Danico vocabulo dicitur mith suneres Chield (=Midsommersgeld). Pro expeditione (= Ægter, Pligtkørseler), qve ad homines ville Nestuet & ceteros colonos monachorum pertinet. Statuo. Ut me uel meos ad Falstriam uel Lalandiam. Uel ad alias insulas circumjacentes deducendo. Semel anno si necesse fuerit. Per unum diem deseruiant & c. Stadfæstelse, og tildeels Forøgelse og nærmere Bestemmelse af disse Privilegier have i lib. Donationum mon. B. Petri (i Langeb. Script., Tom. IV. P. 337 – 43) af Kongerne: Waldemar I., II, og III, Erik Plougpenning, Abel, Christopher I, Erik Glipping, Erik Menved, Christopher I, Erik Glipping, Erik Menved, Christopher II, Valdemar IV (om hvilken der tilige siges: habuit monasterium suppertatum & liberum ab hospitalitate & gravamine solum familiarium, eqvorum et canum. Propter quod locus dimisit ei in recompensam Turebölle örö, Faxinge & Præstö met syt fang), Erik af Pomern, Christopher af Baiern, Christian I og II, Hans og Frederik I. Udførligst fremsættes Klosterets Rettighed over Netved i Kong Hans's Privileger oc friheder. Och sigær alsa; ath thöm for Gud bor Closter at nyde oc frilicken brugæ effter gammel seedvane. Først Kongelig Domstldt oc Ræætt. Som ær Fogædy (=Fogdiet) i Næstuet. (11)

*Google oversæt Latin*

*Jeg, danernes konge, for min sjæls sikkerhed og for rigets fred efter formaning og anmodning fra Herren Peter og også hans brødre George Hæmning. Jeg skænker munkene til Gud og helgenen i klostret Nestwett servientilbud præklosterbyens messe og alle messens rettigheder med al retfærdighed og med danskernes samtykke. Nemlig en regning på tre mark og fyrre mark i udlandet (dvs. fra Marks og 40 Marks Sagefald), som på dansk betegnelse kaldes mith suneres Chield (= Midsommersgeld). For ekspeditionen (= Ægter, Pligtkørseler), som tilhører mændene i byen Nestuet og resten af munkenes kolonister. Jeg bestemmer. At sende mig eller min familie til Falstria eller Lalandia. Eller ved at bringe det til andre omkringliggende øer. En gang om året evt. Lad dem gå en dag, o.s.v*

Denne Byrde ønskede Klosteret at vorde fritaget for, og afstod derfor til Kronen noget af sit Gods paa (11) Møen i). Sanct Peders Kloster var saaledes, som en lille souverain Stat, fritaget for alle Forpligtelser mod Landets Regent; det stode ene under Paven og Biskoppen i Roeskilde, hvilket sidste ogsaa var af Paven bemyndiget til, i Forening med Provsten sammesteds, at udnævne Abberne \*).

Ved saa betydelige Privilegier tiltog Klosterets Anseelse; og, da tillige from Overtro og hellig Iver stedse vedblev mere og mere at forøge dets Formue ved betydelige private Gaver, saa blev St. Peders kloster inden (12) kort Tid et af de rigeste og berømteste i Landet k).

Met allæ værtzligæ oc Kongeligæ Rettær, Ræntther oc Rættighet, met all Konuetligæ saltmaal. Særdelis benæffnde tre marckis og XL marckis sagærfald, Hals och hand, Torg, Torggiald (= Penge, som betales for at maatte sælge noget paa Torvet), ve annen Told, som kallis Torgørtug, badæ aff Løgæ wagne (= Vogne, som bringe Læg og andet Grønsel til Torvs), Fiskæ badhæ (= Fiskerbaade), oc andre wagne, eller ehvad mode som Torgæt væræ kan, Fredkøff (Bøder for Manddrab) aff Nestwet oc andre closters tjæner, Midsommers gjæld, Tofftegjæld, oc alle andre smareetzler, Ræntther oc Rættigheder, som Konning Erics breff udwiser, og annet, som forscrefne Fogædy tiilfallendis worder i Nestuet. Byrdendis Borgemestere, Radh, oc almwæ, atj giffue oc giøre Closter forsercsne, Rænthæ oc Rættighedt æffter gammel seedvanne, oc værer fogeden til help og trøst. Ec.

- i) Nemlig: 3½ Gaard i Chelby, een Gaard i Toreby og en halv Gaard i Albech, i alt fem Gaarde (Langeb., Tom. IV, P. 337).

\*) Langeb. T. IV. P. 342, XXX.

(12) Klosterets Velgiørere vare mange: i den Fortegnelse over disse, som endnu haves \*), opregnes ikke mindre end henvend halvtrediehundrede Personer, som ved deres Gaver havde gjort sig fortiente til at antegnes blandt dets Velgiørere, samt til at indsluttes i de Forbønner, som dagligen holdtes for disse i Kirken. Men intet Under, at Gaver til Klosterne vare mange i en Tidsalder, da man troede, at Himmerige kunde kjøbes for Penge. Blandt de Personer, som berigede Klosteret med deres Gods, var der nogle, som uden Forbeholdenhed offrede deres Gave, andre derimod betingede sig visse ugentligt eller endog daglige Messer, som deels i deres levende Live, deels efter deres Død, skulde holdes for des snarere at udfrie deres Siæle af Skærsilden; nogle overlode til Klosterets Godtbefindende at bestemme Anvendelsen af deres Gave, andre bestemte den selv, Her nogle Exempler, tagne af Klosterets Gavebog: (13)

- k) I Kong Waldemar II Stadfæstelse paa Klosterets Privilegier, af Aar omtrent 1203 (Langeb. T. IV. P. 337) anføres Klosterets daværende Eiendomme saaledes: Nestved ex utraqve parte amnis (d. e. Store- og Lille-Nestved), Grimstorp, Ladby, Ladbytorp, Faxingæ, Tiæreby, Höm, Halstat (nu: Holsted), Öpetorp (nu Øverup), Saltorp (nu Gallerup), Nagby (Naaby), Trælöse, Gaffnö, Appernæs, Nicholastorp (Nielstrup) cum aliis locis. Ved at sammenligne denne Fortegnelse med den Fortegnelse over Klosterets Eiendomme ved dets Oprettelse, som forhen er anført (i Anm. G) seer man, hvilken betydelig Tilvæxt dets Formue allerede i de første 70 Aar havde erholdt.

\*) Calendarium Nestvedense; Langeb., T. IV. P. 289 – 97.

Johannes Dam skienkde Klosteret sin Gaard i Broby, med nogle Huse af Værdi otte Mark Sølv, samt 15 Læster byg, 12 Læster Havre, to Læster Rug og een Læst Hvede. Dette og mere gav han til derfor at bygge en Gaard paa Jorden, for hvis Indkomster skulde vedligeholdes en brændende Lampe i Kirken, samt anskaffes Viin, Oblater og Røgelse. Aar 1244 \*).

Mattheus, Joh. Ebbesøns Søn, testamenterede Klosteret alle sine Eiendomme i Tetztorp (Thestrup), rørlige og urørlige, for at der hver Dag skulde holdes Siælemesse for Ham. Aar 1288 \*\*).

Hermann Draff gav Klosteret sin Gaard paa Kiøbmagergade i Nestved, paa Vilkaar, at Klosteret ved en Vicarius skulde ugentlig lade holde fire Siælemesser for ham ved Sanct Peders Alter i Nestved. Aar 1315 \*\*\*).

Frue Sile gav noget Gods i Meynstorp, og lagde det til Hellig-Kors Alter, til Voxlys der at brændes. Aar 1368 \*\*\*\*).

Niels Jacobsen Lunge, Kannik i Roeskilde, gav Klosteret sit Gods i Raffnstorp, i Nørre-Kirkeby Sogn, nemlig tre Gaarde, for at Brødrene skulde holde en Messe for ham daglig ved Sanct Birgittes Alter, samt prædike paa hendes Fest, og Dagen derpaa holde en Begængelse (anniversarium, en aarlig Erindringsfest) for ham. Aar 1396 \*\*\*\*\*). (14)

\*) Langeb. Tom IV, P. 351

\*\*) Ibid, P. 390.

\*\*\*) Ibid., P. 374.

\*\*\*\*) Ibid., P. 404.

\*\*\*\*\*) Ibid., P. 355. See og Danske Magazin 1 B-. P. 269 – 72.

Oleff Axelsøn med sin Hustru Johanne stiftede et Capel i Klosteret, og gav dertil to Gaarde i Aræby, som kunde give een Mark Korn 1) og to lødige Mark for hver Dags Messe. Dersom Messen forsømtes, skulde Godset tilfalde Arvingerne. Aar 1430 \*)

Boo Jenssøn, Væbnere, tilligemed hans Hustru Margrethe, gav til Klosteret Gerderop med al dens Fang; derfor skulde Klosterbrødrene holde en Messe Hellig Trefoldighed til Lov om Søndagen for vor Frues Alter, og to Begængelser om Aaret, saalænge Giverne levede; men efter Dres Død skulde der holdes een Messe om Søndagen, og een om Onsdagen for christne Siæle. Saalænge de levede, skulde de desuden af Klosteret have frit Huus og Livs Ophold. Aar 1486 \*\*).

Juliane, Jacob Spikedynes Efterleverske, gav Klosteret alt sit Gods i Naaby, paa Vilkaar, at der skulde holdes Begængelser for hende om Aaret, og at hun maatte boe i Klosteret. Aar 1357 \*\*\*).

Disse Exempler maae være nok til at vise Sammenhængen med en Deel af de Gaver, ved hvilke Klosteret Tid efter anden berigedes.

Længe stod Klosteret ikke i Nestved: i Aaret 1261 – altsaa 126 Aar efter dets Stiftelse – afbrændte, paa tredje Paaskenat (den 26 April) \*\*\*\*) alle dets Bygninger (15)

1) Et Pund Korn var fire Tønder, altsaa en Mark Korn formodentlig to Tdr.

\*) Langeb. T. IV P. 347.

\*\*) Ibid., P. 356.

\*\*\*) Ibid., P. 404.

\*\*\*\*) Langebek, T. I, P. 371.

Paa Kirken nær, hvorefter det blev udflyttet i den strax ved Byen liggende Skov, hvor det under Navn af Skovkloster (Clastrum sylvestre) opbyggedes igien i forherliget Glands; og nitten Aar senere, i Aaret 1280, da en stor Ildebrand overgik Nestved By, matte Kirken friste samme Skiebne m). Men Luernes Graadighed har dog ikke ganske kunnet udslette Sporet af det gamle Sanct Peders Kloster.

Den afbrændte Kirke opbyggedes igien paa samme Plads, hvor den tilforn havde staaet, vedblev som Klosterets Eiendom at staae under Munkenes Bestyrelse, og bærer endnu, til Vidnesbyrd om sin Herkomst, Havn af St. Peders Kirke; og af Klosteret selv ere endnu umiskendelige Levninger tilovers: den hvelvede brandfrie Kielder under det saakladede Viinhuus (der nu er, og vistnok især for denne udmærkede Kielders Skyld i umindelig Tid har været i en Viinhandlers (16)

- m) Det er mærkeligt, at Nestved i et Tidsrum af nogle faa Aar er bleven fire Gange hiemsøgt af Ildebrand: Aar 1261 brændte Klosteret, 1271 Byen, 1280 den største Deel baade af Store- og Lille-Nestved tilligemed St. Peders Kirke (Ecclesia major, siger Fortælleren; hvorved det maa bemærkes, at St. Peders Kirke endnu sædvanlig kaldes Store-Sogns Kirke, i Modsætning af St. Mortens, som kaldes Lille-Sogns Kirke), og 1297 en stor Deel af Byen tilligemed Magle-Mølle. Da dette berettes af en samtidig Skribent (Anonymus Nestvediensis; Langeb., T. I, P. 371 og 372), saa kan man ikke vel andet end ansee en Feiltagelse den nyere Beretning (Marmora Dan., T. I, P. 184), ifølge hvilken Kirken skulde være ødelagt ved Ildebranden 1271. Conf. Petri Olai Annales dan., Langeb., T. I, Pag. 187.

Eie) med sine mere end to Alen tykke Mure, beliggende strax ved Sanct Peders Kirke, kan man ikke see uden at antage den for en Levning af det afbrændte Kloster; Huset, hvorunder denne Kielder, er af Bindingsværk – Beviis nok for, at Huset og Kielderen ikke oprindelig høre sammen o).

Ogsaa i en anden Bygning, ligeledes beliggende i Nærheden af Kirken, paa Hiørnet af Torvet og det smalle Graabrødrestræde (den Gaard, som i mange Aar tilhørte afdøde Geheimeconferenceraad Bielke, og siden det Venskabelige Selskab) har man, efter ældgammelt Vidnesbyrd, fundet Levninger, som man har antaget at være af Sanct Peders Kloster p); og tildeels findes (17)

- o) For Eftertidens Skyld, der maaskee ikke vil kiende dette Huus under sit her anførte Navn, anmærkes, at det er beliggende paa Hiørnet af Hellig-Trefoldigheds-Gade og det lille Stræde, som gaaer langs med Kirkemuren.
- p) I en haandskreven Beretning om Nestved By, hvilken i Aaret 1744 er af Byens Magistrat tilstillet Stiftamtmanden, Baron Gersdorp, og hvis Forfatter røber baade Sagkundskab og Paalidelighed, meldes saaledes: ”Af hvad Orden Sct. Peders Kloster paa de Tider har været, veed vi ikke; men af et lidet Stræde, der gaaer fra Sct. Peders Kirke ud til Torvet, hvor der endnu paa den ene Side findes af Klosterets Mure, hvilket Stræde kaldes Graabrødrestræde, slutter man, at det maa have været af den Orden. I enden af fornævnte Stræde ud til Torvet har en Borger for 70 Aar siden (altsaa omtrent 1674) opbygget et to Lofts høit tavlmuret Huus, som endnu (1744) staaer (dette Huus er i Aaret 1819 for en Deel bygget om), og da de grov til Kielder under Jorden, træffede de paa Grundmuur af Klosterets (17) Fundament, og en muret Gevelst, hvorudi vare 7 Borgerlæs døde Menneskebeen, som bleve henførte paa Sct. Jørgens Hospitals Kirkegaard, og der i Jorden nedgravede, hvilket en Byfoged Enke har i Byen, 86 Aar gammel, som endnu lever ved god Fornuft og Skandser, har seet i hendes unge Aar, da hun den Tid som eget Barn var hos den Mand i samme Gaard, som Huset lod bygge.”

saadanne Levninger maaskee endnu, da Kiældermurene i denne Bygning (der i øvrigt er af Bindingsværk) ved deres Tykkelse og store Mursteene i det mindste ikke modsiger Tanken om en Alder af nogle Aarhundrede. Men neppe er dette Levninger af Sanct Peders Kloster, hvilket man maatte tillægge en alt for stor Udstrækning, hvis man vilde henføre baade disse og de nys omtalte



Levninger, foruden Kirken, dertil. Høist timeligt er det derimod at antage dem for Levninger af der ødelagte Graabrødrekloster, som vi vide at have ligget ved det nuværende Torv pp).

pp) Helvaderi Sylva chronologica circuli baltici, 2 Th., P. 89. Herved kan dog anmærkes, at der ogsaa paa et andet Sted, hvortil Torvet forhen har strakt sig, noget bagved den nuværende Vagt (paa Hiørnet af Gaden Ramsherred, har existeret Rudera af meget anseelige Grundmure, som flere levende Mænd har kiendt, og som af endnu levende Murmester ere ophuggede. Skulde disse, som man har meent, være Levninger af et Kloster, saa maatte man vel her søge Graabrødreklosters Plads; og maaske kunde man da antage, at Sct. Peders Kloster har bestaaet af forskellige fra hinanden adskilte Bygningen, og en af disse staaet paa den ovenfor betegnede Plads.

(18) Skjønt Klosteret blev udflyttet af Nestved, mistede det dog ingenlunde sit Herredømme over Byen, men blev fremdeles i Besiddelse af denne Herlighed saavel som af sine øvrige Privilegier. Undertiden søgte vel Nestved Borgere at unddrage sig fra den Lydighed, de vare Klosteret skyldige; men stedse vidste Abbederne, ved Kongernes kraftige Medvirkning, at hævde Klosterets Rettighed. Strax efter dets Udflyttelse af Byen prøvede saaledes nogle af Nestved Indvaanere paa at skyde sig ind under mægtige Beskyttere ("tutores"), som de valgte sig andenstedsfra, og troede derved at kunne undslaae sig for at svare Abbeden i Rette for deres Forseelser. Men paa Abbedens Klage forbød Kongen en saadan Adfærd, ikke alene under sin Kongelige Naades Fortabelse, men endog under Fortabelse af alle den Skyldiges Eiendomme q). og nogle Aar senere (Aar 1290) indskærpedes paa ny dette Forbud mod at indskyde sin Sag under fremmed Forsvar, hvorhos det tillige forbødes Nestved Borgere at sælge, ja endog at faldbyde Huus eller Grund i Byen uden Abbedens Samtykke r). (19)

q) Om denne Kongelige Resolution er af Aar 1265 (altsaa af Erik Glipping) eller maaskee af 1255 (altsaa af Kong Christopher I), er uvist (Langeb. T. IV, P. 339, XII). For resten sigtes her til den i den gamle danske Rettergang brugelige Skik, at en mægtigere Mand kunde, naar ham for godt syntes, paatage sig en andens Sag, gjøre den til sin egen, og derved hendrage den under et andet Værneting m.m., til Skade for Modparten. Conf. Dr. G. L. Badens Notitser i Dansk Minerva for Junii 1818, P. 481 og 482. (19)

Disse og andre Privilegier, og sin hele Herskerret over Nestved, beholdt Klosteret lige til Reformationen s).

Hvor stort Munkenes Antal har været, vide vi ikke med Vished; i Begyndelsen har det neppe oversteget elleve eller tolv t); og kunde vi forlade os paa Nøiagtigheden af Klosterets Calender (Calendarium Nestveddiense), og isærdeleshed paa den i samme anførte Dødeliste, daa maatte vi antage, at dette Antal senere (20)

- r. Ericus (menved) districte prohibet, ne quis civium in Nestuet curiam aliquam seu fundum in civitate vendere vel venalem alicui exponere presumat, nissi de licentia Abbatis & consensu. Neu aliquis sibi aliunde defesorem seu causarum executorem recipiat in prejudicium Conventus & Abbatis (Langeb., T. IV, P. 339).
- s. Sfter Hoffmann (Danske Atlas, Tom. VI P. 403) blev Nestved lagt under Kronen Aar 1426, hvilket aabenbare strider imod det forhen i Abm, h) anførte Kong Hans

Privilegium af 1493, hvilket af Kong Fred. I blev stadfæstet 1525 (Langeb., T, IV, P. 343).

- t. I Calende. Nestv., hvori Munkene har begyndt deres Optegnelser foprmodentlig strax efter Klosterets Stiftelse, og siden efterhaanden fortsat dem, siges der strax i Begyndelsen: Nomina fratrum nostrorum vivencium. Dominus Johannes. Georgius. Martinus. Jacobus. Johannes. Michael. Johannes. Nicolaus. Johannes. Jacobus. Trugillus. Dengang var altsaa Klosterbrødrenes Antal elleve, af hvilke den førstnævnte formodentlig var Abbedeb, thi denne tillagdes sædvanlig Tutlen Dominus. Blandt Klosterets første Abbeder var der flere af Navnet Johannes. (20)

Snarere var formindsket end forstørret u.) Imidlertid synes det ikke rimeligt, at Klosteret ved tiltagende Rigdom skulde have nedsat Antallet paa de Personer, for hvis Skyld det var stiftet. Vi kan vel altsaa med Grund formode, at Munkenes Antal i den følgende Tid enten er bleven forøget, eller i det mindste ikke nedsat. Bliver det endog af denne Formodning en Følge, at vi maae antage den i Klosterets Calender anførte (21)

- u. Den i Calend. Nestv. Inførte Dødeliste er indretter som en Calender, og anfører ved hver Dag de paa samme afdøde Munke m. fl., dog uden at tilføie Aarstallet; og efter denne Liste (Pag. 298 – 318), som gaaer fra Klosterets Oprettelse 1135, og er fortsat indtil Begyndelsen af det 16de Sexulum (og altsaa indbefatter et Tidsrum af omtrent 380 Aar er Antallet paa de i dette Tidsrum af omtrent 380 Aar) er Antallet paa de i dette Tidsrum afdøde Munke ikke uden omtrent 165 (egentlig anføres ikkun 138 afdøde Munke; men da Listen er desect, og ikkun indeholder Optegnelsen for omtrent 10 Maaneder af Aaret, saa maa Antallet for samtlige 12 Maaneder efter Probabilitet antages at have være 165). Hvis vi nu vilde antage Munkenes stadige Antal at have været 12, saa blev Middeltallet af den Tid, enhver af dem skulde have tilbragt i Klosteret for stort, naar man tager Hensyn til, at adskillige af disse patres allerede i deres Drengaar have taget Munkekappen paa. Men skulde dette Middeltal synes for høit, saa maatte enten den i Calendariet anførte Optegnelse paa de Afdøde ikke være fuldstændig, eller og Munkenes stadige Antal maatte have været mindre end 12. Antoge vi f. E. deres Antal for 8, saa blev Middeltallet af deres Opholdstid i Klosteret omtrent 18 Aar.

Dødeliste for ufuldstændig, da bør vi ikke undres over, om en Fortegnelse, som igiennem flere Sekler er bleven fortsat, ei altid er bleven ført med Nøiagtighed.

En af Klosterbrødrene havde Titel af Prior, og var de andres Formand i geistlige Sager; men i øvrigt stod hele Klosteret under en Abbed, der styrede saavel dets verdslige som aandelige Anliggender. Ham skulde samtlige Klosterets Personer vise Hørighed og Lydighed, og ham alene tilkom Titelen: Herre; i Tilskrift til Abbeden brugtes stedse den Hæderstitel: Hæderlig og reenlivet (eller: hæderlig og regelbunden) Mand Hr. N. R., da Munkene derimod blot fik Titlen Reenlivet. Naar Abbeden ikke paa egen Haand vilde tage en Beslutning i Klosterets Anliggender, kunde han sammenkalde Brødrene til Raadslag, og Beslutningen sagdes da at være tagen af ”Abbeden og Conventet.”

Foruden de egentlige Munke havde dette Kloster, ligesom de fleste andre, endnu adskillige Laibrødre og Converser, der ligesaavel som Munkene tage Deel i Klosterlivet. Laibrødrene (eller Lægbrødre, Laici) vare næsten i alt at ansee som virkelige Munke: de toge samme Deel som disse i

Klosterøvelserne, og vare underkastede den hele Klostertugt, men kunde ikke indvies til Præster. Converserne (Conversi d. e. de Omvendte) derimod vare egentlige Sysler, for at Munkene kunde have des mere Rolighed til at passe deres aandelige Forretninger. Disse maatte, ligesom Laierne, omskifte den verdslige Dragt med Munkekappen, og aflægge Klosterløftet; men de vare for resten ikke saa strengt som Munkene bundne til Klostertvangen. Converterens Antal var (22) mindre end Munkenes; og Laierne vare de særeste v).

Foruden disse tienende Brødre havde Munkene ogsaa deres egentlige Tyende, hvoriblandt endog Qvindespersoner, som ikke alene fik Kost og Løn, men endog alle deres Klæder, lige indtil Støvler, Skoe og Linned. I Abbed Jeips Regnskab for Aarene 1467 – 1481 x) anføres saaledes: et Par Kokke, to Bryggere og en Bryggersvend, en Humblæmester (= Gartner), Kiøghemester, Kielderdreng, nogle Vognsvende, to Fiskere, en Skovfoged, foruden en heel Deel andre, (23)

- v. For samme Tidsruim, som Cal. Nestv. Anfører 138 afdøde Munke, anføres der af Laibrødre ikkun 52, og af Converser 87 som afdøde.
- w. Mn
- x. Det Manuskript, som under Navn af Liber reddituum monasterii Sti Benedicti de Nestveth omtales i Fortalen, og som endnu i Original haves i Herlufsholms Archiv. Ved Slutningen af hvert Aars Regnskab anføres under Navn af Senæløn (= Svendeløn, Tyendeløn), hvad enhver af Tienestefolkene erholdt saavel i Klæder som i Penge. For at give et Begreb saavel om Pengesnes Værdi paa den Tid, som om Lønningsmaaden, anføres her et Par Exempler paa Lønninger fter dette Regnskab: (Af Regnskabet 1457) ”Henning Fiskær 3 sk., 3 Aln Wadmél 3 sk., 4 sk Wadmél, 2 Grot Skrædder løøn, 3 Aln Klæde Alnen for 18 Grot, 1 Grot arh løsæhoser (=Buxer) met, et Par Skoo for 4 Grot.” (Af Regnskabet 1475) ”Margretæ i Deyægorden et Par Sko, en Grot til Lært Forklæhæ, 5 Grot for 3 Aln Lært” o.s.v.

Hvis blotte Navne anføres, dog tildeels med saadant Tillæg, som viser deres Forretninger, som: Bænt i Koladhen, Ingeborg i Steghersset o. dsl. Klosteret havde desuden sin egen Skriver \*)

At i øvrigt foruden de Personer, som egentlig tilhørte Klosteret, ogsaa andre undertiden kunde der faae Bopæl, naar de for Gaver betingede sig den, har vi allerede forhen seet Eksempel paa y); flere Exempler forekomme i Klosterets Gavebog; og formodentlig maae vi deraf forklare os, hvorledes Folk, som ellers maatte synes at være Klosteret uvedkommende, kunne findes i dets Kirke begravne z).

Hensigten med Klosterne Oprettelse var, som bekiendt, nærmest, at forskaffe nogle mennesker Leilighed til at opoffre sit Liv ganske til Andat og Gudsdyrkelse. Bøn og Gang med andre religiøse Handlinger skulde altsaa være Munkenes vigtigste Syssel. Vel afvege Klosterne efterhaanden meget fra deres første Bestemmelse; og vi vide, at Hovmod og Yppihed, ja Ryggesløshed selv, som vare bestemte til at fremme Ydmyghed, Tarvelighed og rene Sæder. Men, uagtet sand Religiøsitet sielden havde hiemme i Klosterne, saa vedblev man dog der nogenledes at holde over de udvortes Skikke, som enhver Ordens Love foreskrev; saaledes ogsaa i Skovkloster, flere gange daglig maatte Munkene forsamles (24)

\*) Langeb., T. IV. P. 373, XLVI.

y. Jacob Spikedyne's Efterleverske, Pag 14.

- z. F. E. Henricus Golsmet 1322; Ole Biørnsen og Kone 1381. Vid. Antiqvariske Annaler, 1., Pag. 158.

Til Bøn og Gang i Kirken; ja ikke engang Nattens Timer gik hen uden Gudspaa kaldelse: de saakaldte Vigilier vare Andagtsøvelser, som Munkene paa en bestemt Time af Natten maatte holde i Kirken a) og endnu have vi et Mindesmærke om disse iblandt os: den Klokke, hvormed Skolens Disciple nu kaldes til Lovsang Morgen og Aften, er den samme, som forud sammenkaldte Klosterbrødrene til deres natlige Gudsdyrkelse, hvorom følgende Paaskrift paa Klokken endnu vidner:

Temppus ego noctis servandum prædico doctis;

Signo freta Dei prænuncia sum reqviei.

*Jeg prædiker for de lærde at iagttage nattens tid;*

*Ved Guds tegn blev jeg bebudet at hvile.*

Foruden den ordentlige Gudstieneste maatte ogsaa den overordentlige give Brødrene endeel at bestille, da det ikke var et ringe Antal Personer, for hvem der skulde holdes dels daglige, dels aarlige Siælemesser, ja for nogle endog Vigilier \*), saa at man vel sielden har kunnet nærme sig Skovklosterts Kirke, enten Nat eller Dag, uden at høre Munkenes Lovsange, eller og deres Messe, tone derfra. (25)

- a) Efter Benedictinerordenens Love skulde der i Vigilierne hver gang synges 12 Psalmer, foruden Kyrie eleison, Litaniet og Haleluja. Imellem Psalmerne skulde Brødrene skifteviis forelæse Stykker af det gamle og nye Testamente samt af Kirkefædrenes Skrifter – i alt fire Læsninger; Abbeden skulde lyse Velsignelsen m- m. Messe skulde der ikke holdes ved Vigilierne, men ved Gudstienesten om Dagen. I alt skulde der syv gange daglig holdes Gudstieneste i Kirken (Hospinianus de ortu & progressu Monachatus, Fol 120 & 121. I saadanne Fordringer var der noget af slaae af paa.

Men ikke alle kirkelige Forretninger kunde udføres af Munke; prædike f. Ex., døbe og uddele den hellige Nadvere maatte Ingen uden den, som var viet til Præst b). Klosteret havde derfor sine Præster, og disse valgtes for det meste blandt Munkene selv, saa at de allerfleste Munke tillige vare Præster; undertiden valgtes dog ogsaa Præster blandt Converserne, og ikkun enkelte synes at have været Klosterets Præster uden tillige at være enten Munke eller Converser. Præsternes Udnævnelse beroede paa Abbeden. Nogle af Munkene vare ogsaa tillige Degne (Opvartere ved Gudstienesten) c).

Men uagtet Gudstienesten saaledes udgjorde Munkenes Hovedbeskæftigelse, levnedes dem dog stedse Tid nok ogsaa til andre Sysler, isærdeleshed da de Tider kom, da man formodentlig her som andensteds begyndte, efter den gamle Munkeregel, at nøies med: *facere officium suum taliter qualiter, at udføre sit arbejde på sådan og sådan måde* og altsaa blev mindre nøieregnede med Klosterøvelserne. Studeringer bleve i Skovkloster ikke tilsidesatte: Klosteret havde sit Bibliothek, bestaaende saavel af trykte som skrevne Bøger, og adskillige af de sidste endog forfattede af Klosterbrødrene selv. Ved Reformationen maatte dette Bibliothek dele (26)

- b) Monachus non doctus sed plangens officium habet; sacerdotum autem est populum docere, baptizare, sacramentum coenam administrare &c; unde et nomen sacerdotis habent, quod sacramentum. Hospinianus de Mon. Fol. 2b, & 71 b).

- b) Munken har pligt til ikke at undervise, men at sørge; men det påhviler præsterne at undervise folket, at døbe dem, at forrette den hellige nadver osv. hvorfra også de har navnet præst, som de kalder helligt.*
- c) Blandt de i Calend. Nestv. Anførte 138 afdøde Munke vare de 101 tillige Præster, og 13 vare Degne. Af Converserne nævnes tre som Præster, og tre Personer benævnes blot som ”Stedets Præst” (Sacerdos huius loci).

Skiebne med de øvrige Klosters Bogsamlinger: det blev adspredt, og tildeels ødelagt. De af Manusripterne, som indtil vore Dage har vedligeholdt sig, enten i Original eller Afskrift, og har været at overkomme, har den utrættelige og skarpsindige Historiegrandsker Jacob Langebek samlet i sine Scriptorum rer. Danicarum medii ævi.

*Jacob Langebek (1710-1775) kom til verden i Skjoldborg i Thy som søn af sognepræsten. Forberedt ved undervisning i hjemmet kom han allerede som 18-årig på Københavns Universitet, hvor han 4 år senere tog teologisk attestats. Men hans store interesse var fædrelandets historie. Det førte ham til en stilling på Det Kgl. Bibliotek, hvor han involverede sig i udgivelsen af mange historiske skrifter. I 1748 blev han gehejmearkivar. Mest kendt er han for sit store forarbejde gennem mange år til Scriptorum rerum Danicarum. Han nåede kun at få udgivet 3 bind inden sin død.*

*Efter Langebæks død tog andre historikere over. Peter Frederik Suhm (1728-1798), Erik Christian Werlauff (1781-1871) og Laurits Engelstoft (1774-1851) bearbejdede Langebæks manuskripter og fik udgivet yderligere 5 bind i årene 1776-1834. Et registerbind udkom i 1878*

Af de i Fortalen anførte fire Skrifter hvilke alle i Klosteret ere forfattede, udmærker sig fortrinligen Calendarium Nestvedense. Dette Pragtmanuskript, som endnu tilhører Universitetsbibliotheket i Kiøbenhavn, er paa fiint Pergament i stor Quartformat, heelt igiennem nitid skrevet, skøndt med forskjellige Hænder, tildeels med farvede Bogstaver, og ziret med sex forskjellige Malerier, med sine Farver og Forgylding. Da dette Manuskript er begyndt strax efter Klosterets Oprettelse, og siden efterhaanden fortsat indtil henimod Reformationen, saa er det saa meget mere til Ære for Klosterets vedvarende Flid og Munkenes Kunstsands. Af Klosterbibliothekets trykte Bøger vides ikke mere end een endnu at være i Behold; det Kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn; foran i Bogen findes antegnet, at den i Aaret 1482 er Skovkloster skienket af Provisoren for Nonneklosteret paa Gavnø, Johannes Tydekini; og at samme Mand siden efter (Aar1500) skienkede Klosteret adskillige andre Bøger, har Munkene taknemmeligen anmærket i deres Calendarium \*).

Efter Benedictinerordenens Love kunde Dreng, endog i en meget tidlig Alder, antages som Klosterbrødre; (27)

\*Langeb. T. IV, P. 308.

og at dette ogsaa har været Brug i Skovkloster, viser dets Calender, hvor der blandt de hensovende Brødre nævnes to som Dreng. Heraf er det indlysende, at Munkene ogsaa maae have givet sig af med Underviisning, og formodentlig er denne bleven meddelt i Klosteret selv. At i øvrigt Skolen i Nestved har staaet under Skovklosters Bestyrelse, og at denne Skole maaskee endog af Videnskabernes Befordrer, Klosterets Medstifter, Biskop Eskild er bleven oprettet paa samme Tid som Klosteret selv, maa man med saa meget større Sandsynlighed formode, som denne Skole netop

laae paa Sanct Peders Kirkegaard, ei langt fra den Plads, hvor det oprindelige Sanct Peders Kloster maa antages at have staaet; men Vished derom haves ikke d).

Sin vigtigste Indtægt havde Klosteret af sit Bøndergods, hvorefter det oppebar saavel Tienden som en Afgift i Penge og Naturalier af hver enkelt Gaard. Men som Penge i de Tider vare sjeldnere, saa var og Klosterets Pengeindtægt i de første Tider efter dets Stiftelse ikkun ringe, nemlig 150 Mark i daværende gangbar Mynt e). Derimod var Naturalindtægten des større, (28)

- d) Denne Formodning er først fremsat af Prof. J. Møller i hans Skrift: De to Holme, i Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter 1815, Pag. 25. Den latinske Skole i Nestved blev ophævet 1732; Skolehuset er en ældgammel grundmuret Bygning, som endnu er ved Magt, og nu bruges til dansk Skole. At Skolen i Nestved var til allerede Aar 1401, sees af Lib. Donat., Langeb., T. IV, P. 375. XVII.
- e) Taxus mon. Beati Petri Nestw. Centum qvingvaginta marcharum in moneta usuali (Langeb. T. IV. P. 289).

da hver Bonde maatte yde Lam, Svin, Gæs, Høns, Smør, Rug, Byg o. s v. Den Bispetiende af en Fierdepart af Tybjerg-Herred, som Eskild paa egne og Efterkommeres Vegne havde skienket Klosteret, blev dette stedse i Besiddelse af, skøndt det ikke var langt fra, at en af Abbederne ved sin Stridighed havde skilt det ved denne vigtige Herlighed: Biskoppen i Roeskilde havde nemlig paalagt Abbeden, paa sine Vegne at reise til Rygen for at visitere; men den stolte Abbed, som nødig vilde lade sig noget befale, protesterede formelig for samtlige Roeskilde Kirkers Prælater mod den givne Befaling; for Kirkens Æres Skyld vilde han vel foretage sig Reisen, sagde han, men ingenlunde som en Pligt. Herover opkom der Strid imellem begge benævnte geistlige Herrer, og Enden paa Striden blev, at Abbeden maatte frasige sig al den Biskoptiende, som Eskild forhen havde tillagt Klosteret. Men den ædelmodige Biskop, som formodentlig fandt det for haardt at lade Klosteret bøde for Abbedens Forseelse, lod det være sig nok at have ydmyget dennes Stolthed, og skienkede Klosteret paa ny de Herligheder, som dets Abbed havde forbrudt, dog med fornyet Indskærpelse af den Forpligtelse, som allerede Eskild havde gjort til Betingelse for Gaven, at nemlig Abbeden skulde paa egen Bekostning reise i Biskoppens Ærinde, hvorhen det forlangtes. Det var i Aaret 1300 under Biskop Johannes denne Sag saaledes blev afgjort; men Navnet paa den stridige Abbed har Historien ikke bevaret \*). (29)

\*) Langeb. T. IV, 345, XVI & XVIII. I det under No. XVI anførte Aarstal MCCCXI synes der at være en Feil; maaske skal det være MCCXCI

Foruden af Tybjerg-Herred hævdede Klosteret ogsaa Tiende af de Sogne, hvis Kirker det eiede, som Tiæreby og Nestved.

En tredje Indtægtskilde for Klosteret var dets egne Marker: nogle af disse synes det for egen Regning at have drevet f); de øvrige vare bortleiede til Borgerne i Nestved g)

Men en vigtigere Indtægt havde det af Nestved By: Klosteret hævdede her Told af alle Vahre, som bragtes til Torvs (Torggiels); desuden Toffregiels h) (= Grundskat, Afgift af den Grund ethvert Huus stod paa); Mitsommersgiæld (en Skat, som skulde betales ved Mitsommerstid), Lethingsgiæld (Krigsskat), Sagefald (= Bøder, som Nogen idømtes for Retten), endog 3 Marks og 40 Marks

Sagefald, som Kongerne ellers overalt havde sig selv forbeholden. Denne Ret til Sagefald havde Klosteret ogsaa overalt paa sit Bøndergods og over sit Tyende, ligesom ogsaa Ret til Helligbrøde (30)

- f) I den forhen anførte Liber redditum (i Slutningen af Regnskabet for 1467) forekommer følgende Udgiftspost, som tydelig synes at vise, at Klosteret har havt sin egen Avling: ”4 par sko ploumæn fingæ, oc den som saadhæ 1 par skoo oc Brod fik eet par sko for han groff grøfter oc ogh mogh i en kaalhaue.”
- g) Det var de Marker, som nu tilhøre Nestved By. Aar 1528 vare de bortleiede til Nestved for 28 Mark aarlig.
- h) Efter en Bestemmelse af 1484 skulde der af hver Gaard betales i Toftegiels en halv Grot, og af hver Bod, som ei var sammenhængende med nogen Gaard, een Ængelsk (Langeb. T. IV. P. 362).

(Bøder for Helligdages Overtrædelse); for denne sidstnævnte Ret maatte det dog betale til Biskoppen i Roeskilde (som Helligbrøde ellers tilkom) aarlig en Mark (to Tønder?) Meel \*). Hvis Nogen i Nestved blev dømt til Døde, da tilfaldt al hans Eiendom Klosteret. Af enhver Arv i Nestved, der maatte tilfalde nogen Udenbyes, skulde tre Mark forlods betales Klosteret af hver enkelt Arving; og meldte sig ingen saadan inden Aar og Dag, da hiemfaldt hele Arven til Klosteret \*\*). Desforuden maatte hver Borger i Byen aarlig betale noget vist i Næringsskat. Dette var i Førstningen ubestemt, men blev ved en Overenskomst imellem Klosteret og Byens Borgere af 1484 fastsat saaledes \*\*\*), at hver Brygger skulde give aarlig to Grot; hver Flætter ligeledes to Grot; hver Embitzmann (d. e. Haandværksmand) 7 Lybske; hver Bulsmet (Hovsmed) eengang Hestesko; hver Bager aarlig 7 Sterling, og hver Løverdag et Hvedebrød; hver Kiødmanger 4 Grot, og hver anden Søndag en Steg i); alle Sudere (Skomagere) en halv lødig Mark og et Par Støvler; hver Skrædder 4 Ængelske k); alle Kræmmere et Pund Ingefær; alle Skindere (Feldberedere) en Skindkiortel saa god som 3½ Skilling Grot. Af hvert Fad Viin, som blev sat, skulde Abbeden selv eller hans Bud maatte være (31)

\*) Langeb. T IV, P 344, VII

\*\*) Ibid. P. 362, II. \*\*\*) Ibid P. 361 I.

- i) Det kan herved erindres, at efter Benedictinerordenens Love maatte Munkene ikke spise Kiød.
- k) Ved Ængelsk forstaaes sædvanlig engelsk Klæde; her maaskee det betyder Klædninger.

Tilstede, naar Vinen skulde sættes. For at vinde Borgerskab maatte der betales til Abbeden 6 Grot o.s.v.

Endnu een Indtægtskilde for Klosteret var Afladshandelen (Syndsforladelsen for Penge); og fra Tidsalderens Tænkemaade at slutte har denne Indtægtskilde vistnok ikke været ubetydelig. Ved at offere paa visse bestemte Festdage paa et eller andet af Kirkens Altere erhvervede man sig Syndsforladelse for en vis bestemt Tid: den f. E., som paa det hellige Korsfes Fest, paa Vor Frue-Dag, Sanct-Hans-Dag, Benedictidag, eller paa Klosterets Indvielsesfest offrede paa Hellig-Korsfes Alter, fik derfor tohundrede Dages Aflad; den, som paa Allehelgensdag, eller Søndagen derefter, paa Langfredag, anden Paaskedag eller Christi Himmelfartsdag offrede paa Alle-Helgens Alter, erholdt derfor Syndsforladelse for 400 Dage. Paa Høialteret stod Jomfru Marias Billede; og den, som for dette nedlagde sit Offer, eller som der med Andagt læste sit ave Maria, erholdt Aflad for 40 Dages Synder \*). En lignende Bestemmelse gjaldte for de øvrige Altere l) (32)

\*) Langb, T. IV, P. 333 og 334.

- 1) Af Kirkens Altere kiende vi syv (og maaskee den havde endnu flere: 1) Høialteret, som stod i Choret; 2) Sanct Olufs Alter, hvilket ogsaa havde Plads i Choret paa venstre Side af Høialteret; 3) Hellig-Korses Alter; maaske stod dette i Sacristiet, der hvor endnu et fem Alen høit Trækors findes indsat i Muren; 4) Jomfru Marias Alter (altare beatæ virginis), ved hvilket der daglig holdtes Messe til den hellige Moders Ære; 5) Sanct Birgittes; 6) Sanct Chatarines, og 7) Alle Helgens Alter. Formodentlig havde de fleste af disse Altere deres Plads dels ved Pillerne af Muren (32)

Som Afladshandelen var til Fordeel for Klosteret, saa var og Abbedens Ret til at lyse i Band; denne Rettighed, som dog ikke strakte sig uden over Klosterets egne Undergivne, erholdt Abbeden af Erkebiskop Anders Sunesen ikke meget længe efter dets Stiftelse \*); og man synes at have forstaaet, i det mindste undertiden at gjøre denne Rettighed frugtbringende. Herpaa følgende Eksempel af Klosterets Gavebog: I Anledning af en Gaard, som var Skovklosteret skienket, havde en af Giverens Arvinger anlagt Sag mod Klosteret for at erholde Eiendommen tilbage, og vilde ikke, uagtet de tilveiebragte Beviisligheder, give Slip paa sin formeentlige Ret; men Abbeden lyser sin Modstander i Band; og ydmyg maa nu denne bede om Naade, lovende, at han gierne vil lade Sagen fare, naar ikkun Banden maa vorde hævet \*\*)

som Skik er i de catholske Kirker (thi de Stolestader, som nu opfyldte Kirkegulvet, fandtes ikke i Munketiden, men bleve først af Herl. Trolle indrettede, da Klosterkirken forandredes til Sognekirke), dels i egne Capeller, som vare byggede i Sammenhæng med Kirken. At et saadant Capel af anseelig Størrelse har staaet ind i den nuværende Spisemesterens Gaard, er endnu tydeligt at kiende paa den Deel af Kirkemuren, som vender ind imod samme Gaard. Et Par andre mindre synes (som Kirkemuren udvendig viser) at have staaet der, hvor Marcus Giøes Begravelse nu er, udad mod Aaen, og maaske ligeledes i den anden Arm af Korset udad mod Aaen.

\*) Langeb. T. IV. P. 345, XIX og XXI. Anders Sunesen var Erkebisp 1201 – 1223; i dette Tidsrum maa altsaa benævnte Privilegium være Klosteret meddelt.

\*\* Ibid, P. 360.

Rigdom giver Anseelse: det rige Skovkloster var derfor ogsaa berømt ei alene hiemme, men ogsaa blandt Fremmede: baade i Rusland, Sverrig, Norge og Island havde det Velyndere. Biskop Oleff af Reval tilligemed hans Broder Boetius; Magister Birghe af Sverrig; Niels Russeren Erkebiskop i Trondhiem; Biskop Arnuz af Island, tælles alle blandt dets Velgiørere, foruden adskillige indenlandske Biskopper, Konger og Dronninger, og andre af Landets anseeligste Mænd og Qvinder \*). Men en saa almindelig Yndest, som denne udbredte Velgiørenhed mod Klostet synes at forudsætte, og som vedligeholdte sig igennem alle Perioder af dets Tilværelse, fra dets Oprettelse til dets Undergang, kan ikke forklares uden at antage, at Skovklosterets Munke maae, i det hele taget, have udmærket sig ved en ulastelig Vandel; heller ikke har Historien opbevaret noget eneste Træk, som modsiger denne Formodning, da man derimod fra adskillige andre Klostere finder Beviser nok for deres Beboeres ryggesløse Levnet. Med Naboklosterne i Nestved levede vore Benedictinere stedse i god Forstaaelse, og viiste sig ved alle Leiligheder tjenstagtige og føielige mod dem; deres Gavebog indeholder flere Exempler som Beviis herfor. Saavel med Dominicanerne (Sortebrødrene) som med



Franciskanerne (Graabrødrene) i Nestved havde de indgaaet Broderskab m); ligeledes med Benedictinerne i Ringsted, med (34)

\*) Langeb. Tom IV, P. 323, 329, 391, m. fl. St.

m) Sortebrødrene vare Munke af den saakaldte Prædikerorden. Formedelst et Stykke Jord, som Skovkloster havde overladt dem 1434 (det Vænge, som endnu ligger til Sortebrødre), skulde de, i stedetfor at betale (34)

Brødrene i Øre Kloster i Jylland, og med dem i Antvorskov, samt med Brødrene og Søstrene i Marieboe. Ogsaa med adskillige Gilder stode de i Broderskabs Forbindelse, og med enkelte mægtige Personer, som Biskop Regellus af Stavanger, Dronning Margrete o. fl. N.).

Men skjønt Skovklosteret saaledes var et af de rigeste og mest anseet i Landet, og dets Abbeder altsaa henhørte til Landets mægtigste Prælater, saa har dog Historien ikke bevaret os andre Minde om de fleste af disse end deres blotte Navn o). Blandt de faa, som historiske Mindesmærker give os nogen nærmere Kundskab om, fortienet at nævnes: Abbed Mattes (lat. Matthæus), som døde 1419, efter at have forestaaet Abbedposten i 28 Aar. Paaskriften paa hans Ligsteen i Herlufsholms Kirke bevidner, at han som en brav Mand sørgede for Klosteret, og istandsatte dets forfaldne Bygninger \*) (35)

Toftegield, imellemstunder prædiker i Skovkloster, naar forlangtes langeb. T. IV. P. 374). Graabrødrene vare Franciskanere af Minoriterordenen. De førstes Kloster staaer endnu i Nestved; de sidstes derimod blev (udentvivl formedelst Munkenes Ugudelighed) i Reformationstidens Hede (1531) af Almuen nedbrudt, og en Kag opeist paa det Sted, hvor forhen Høialteret havde staaet (Helvaderi Sylva chronologica, 2 Th., P. 89).

n) De, som indgik Broderskab med et Kloster, bleve derved Deelagtige i Fortienesten af Munkenes saakaldte gode Gierninger. (Langeb., T. IV. P. 333. 297).

o) O) Abbedernes Navne anføres hos Langebek (T. IV, P. 318 og 319).

\*) Marmora dan, Tom. I, P. 187; Danske Magazin, 1 B. P. 267.

Fra Abbed Jeip (Jeppe) have vi endnu i Herlufsholms Archiv hans originale Regnskab over Klosterets Indtægter i Aarene 1467 – 81 (formodentlig hans hele Bestyrelsestid) hvorved vi sættes i Stand til noget nøiere at kiende dets Oekonomie. I den latinske Titel paa Regnskabet kalder han sig selv Jacobus; men at hans danske Navn var Jeip, vise Archivdocumenterne. Han døde i September 1482.

Oluff Perssøn (lat Olauus) var Abbed 1488, og maaskee før, og forblev det til sin Død 1503. Den saakladede Kirkegang – en muret hvelvet Gang, som fører til Kirken, og er en egen Tilbygning tilligemed den derover værende Munkegang – (Tab. III, No. I, C, i, og No. 2, C, m) har han ladet opføre, som en Inskription over Kirkegangen med forgyldte Munkebogstaver endnu udviser. Han var yndet af Fyrster og Herrer, og roses som en Mand, der i alle Stykker var nidkiær for sine Pligter; og endnu findes adskillige Documenter i Skolens Archiv, der vise os ham som en driftig Forstander for sit Kloster p). (36)

p) Inskriptionen over Kirkegangen er: Anno Dm (= Domini) MDII Abbate O(auo psidi (= præsidenti). Hans Gravskrift findes hos Langebek (P. 319) saaledes:

q)

MD tribus junctis Annos numerando salutis (=MDIII)

Quarto subdendas Augusti dico Kalendas, (= IV Kalend Aug.)

Abbas in Christo dormivit Olauus ag isto  
Mundo secessit reor, ut cum pace qviescit.  
Mors corpus stravit, spiritus sursum volitavit.

*Abbed Olaus faldt i søvn i Kristus på dette tidspunkt  
Jeg tror, han trak sig tilbage fra verden for at hvile i fred.  
Døden dækkede kroppen, ånden steg opad.*

Rasmus Dauw var Abbed 1515 – 32, altsaa i den farlige Tidspunkt, da den Lutherske Lære begyndte at fortrænge Catholicismen. Hans Omhyggelighed have vi at takke for den vigtige Samling af Klosterets Privilegier og Gavebreve, som vi endnu ere i Besiddelse af, den Gavebog (Liber donationum monasterii beatia Petri Nestvendiensis), (*Bog med donationer til klosteret Beatia Peter af Nestvendio*) som endnu er Hovedkilden til vor Kundskab om Klosterets ældste Forfatning. De Fremskridt, som den Lutherske Lære i hans Tid gjorde her i Landet, og den Fare, som derved truede Klosterne, var formodentlig det, der fornemmelig bevægede denne driftige Abbed til, i Aaret 1528, at lade forfatte bemeldte Gavebog, der gentlig er et Register over Klosterets Archiv, og indeholder et ufærlogt Udtog af alle de Documenter, som hielme det nogen Rettighed. Adskillige Inskriptioner saavel i Nestved Kirke som forud i Herlufsholms vidne om Abbed Rasmus's Driftighed q)

Ved en Lutherske Reformation's Indførelse i Danmark blev det, i Aaret 1530, Munkene over hele Riget tilladt, efter eget Valg, enten at forlade deres Klostere eller forblive i dem til deres Død. Et stort Antal Klostere bleve efter denne Kongelige Tilladelse strax (37)

Pro grege commisso responsurus bene Christo  
Principibus cunctis dominisqve atqve zelosus.  
Ipse chori medio tumbam noscatur habere,  
Qva velut in gremio matris possit remanere.

*Han vil reagere godt på Kristus  
på vegne af den flok, der er forpligtet til ham  
Han var jaloux på alle prinserne.  
Han er kendt for at have en grav i midten af koret.  
Som om han kunne blive i sin mors skød.*

- q) De Inscriptioner I Herlufshols Kirke, som angaae denne Abbed, og som efter Resenii Atlas mscr. Anføres af Pontoppidan (Marm. Dan. Tom I, P. 188 og 190) har i Forfatteens Tid ikke existeret. Af Marm. Dan., P. 185 sees, at han var Abbed allerede 1515.

af deres Beboere forladte \*), derefter nedlagte, og inddragne under Kronen. Men isærdeleshed var det Tiggerordenene (Dominicanerne, Franciskanerne og Karmeliterne) den mod Klostrene udslyngede Lynstraale først rammede, da disse Ordener nødvendig maatte undergaae, saasnart det var dem forbudt offentligen at indsamle Almisse. Benedictinerklosterne derimod, og alle de øvrige saakaldte Herreklostere, der selv besad Eiendomme nok til, at deres Beboere kunde leve utrængende,

Bleve ved Magt endog nogen Tid efter Reformationens Indførelse, da Munkene i disse levede for godt til, at de frivilligen skulde have Lyst at forlade Landet; og Abbederne vedbleve at have Bestyrelsen og at nyde Indkomsterne. Skovkloster fik saaledes ikke alene Lov til at beholde sin Abbed Rasmus Dauw indtil hans Død 1532 (altsaa to Aar efter at man havde begyndt med Klostrenes Inddragelse), men beholdt derefter endog en ny i Christopher Hansen, som ligeledes beholdt Abbedposten, eller i det mindste Abbedtitelen, indtil sin Død 1550 r) (38)

\*) Exempler nok derpaa findes i Pontoppidans Refomations historie d. Dänischen Kirche; som: Pag. 240, 245, 248, 254 o. fl. St.

- r) Efter Langebek (Tom IV, P. 319) blev denne Chr. Hansen andengang beskikket til Abbed 1555; men at dette ikke kan forholde sig saa, viser hans Gravskrift i Herlufsholms Kirke, som er tydelig at læse (indført i Marm. Dan., T. I, P. 187): Anno Domini MDL obiit vir eruditus & præclarus Christophorus Johannis Abbas huius Monasterii &c. Ather derimod har været en anden Abbed af samme Navn efter 1555, omtales baade af Resenius (Atl. Mscr.) og Hoffmann (Suppl. Til D. Atl.), og stemmer overens med Herlufsholms Archiv.

I hans Tid maatte dette Kloster dele Skiebne med alle de øvrige: det blev inddraget under Kronen. Hvad Aar dette skede, vides ikke med fuldkommen Vished; dog er det temmelig sandsynligt, at denne Forandring med Skovkloster maa være foretagen 1536, som det Aar der udmærkede sig ved samtlige catholske Biskoppers Afsættelse, og Pavedømmets fuldkomne Afskaffelse her i Riget.

Men førend det opløstes, kunde det dog ikke undgaae at føle Følgerne af det Had mod Klostere og den Lyst til at berige sig af deres Eiendomme, som i Reformationstiden var saa almindelig. Under de Krigsuroligheder, som hærjede Landet strax efter Kong Fred. Den Oldenborgske Grev Christopher, i Aaret 1534, spillede Mester i Sielland, var der nogle af Nestved Borgere, som ikke vilde lade Leiligheden gaae forbi til at fiske i de rørte Vande. Seierherren var en ivrig Lutheraner, og derfor ingen Ven af Klostrene; mod Almuen derimod viste han sig gunstig, ligesom han igien blandt dem og Bønderne havde sit fornemste Tilhæng; og derover maatte Skovkloster undgielde. For at vise sin Føielighed mod Borgerne i Nestved tvang han Abbeden til at fraskrive sig sin Ret baade til Magle-Mølle og adskillige andre af Klosterets Eiendomme til Fordeel for Byen; og Abbeden maatte give efter for Overmagten. Men aldrig (39) saasnart havde den Oldenborgske Greve forladt Landet, og den retmæssige Regent tiltraadt Regjeringen, før Abbed Christopher fremstod med en Klage over den tilføjede Forurettelse. For at undersøge Sagen blev da en Commission nedsat, bestaaende af Biskop Ove Bilde af Aarhuus, Abbed Henrich Christiensen fra Sorø, og Rigens Hofmester Mogens Gøye. Commissionen samledes i Roeskilde, og sluttede der (Tamper-Onsdag for Juul 1535) følgende Forlig imellem Abbeden paa den ene og Nestved Borgere paa den anden Side: at den aftvungne Forskrivelse skulde Abbeden tilbageleveres som ugyldig; derimod skulde Borgerne i tyve fulde Aar afgiftsfrit beholde det Overdrev (de nuværende Nestved marker), som de hidtil havde havt i Leie af Klosteret, og i lige saa lang Tid skulde Borgemester og Raadmændene i Byen uden Betaling have Brugen af Raadmandshaugen s); dog skulle Abbeden, efter gammel Skik, have sin Fædrift paa Overdrevet hvert tredje Aar. Denne mindelige Overeenskomst ender med den kiærlige Formaning af Commissionen, at der for Fremtiden, ligesom tilforn, skulde holdes Venskab og godt Naboskab imellem Klosteret og Nestved Indbyggere, at disse skulde vise Abbeden Velvillie og Kiærlighed, søge Klosterets Gavn (40)

- s) Ved Raadmandshaugen forstodes dengang ikke hele den Skov, som man nu sædvanlig tillægger dette Navn (Fra Magle-Mølle til Jernbroen), men blot den Halvdeel deraf, som ligger Nestved nærmest, og som forhen ved et Gierde har været adskilt fra den øvrige Deel af Skoven. Man ser her Anledningen til Navnet.

Og afværge dets Skade og Forderv, saavidt det stod til dem t).

Efterat Klosteret var kommet i Regieringens Eie, beholdt det dog fremdeles sin Abbed saavelsom sine Munke, indtil disse efterhaanden uddøde; men deres gyldne Tid var forbi: istedenfor at de forhen i magelig Overflødighed kunde mærke sig med Klosterets hele Fedme, måtte de nu tage til Takke med tarvelig Underholdning, da Lehnsmændene, til hvilke Bestyrelsen af Regieringen blev overdragen, opbare Klosterets Indtægter.

I Aaret 1537 blev den lærde, retsindige og virsomme, men formedelst Reformationen afsatte Biskop, Ove Bilde, som et Beviis paa særdeles Kongelig Naade, forlehnet med Skovkloster u), hvor han tog sin Bopæl og siden opholdt sig indtil sin Død; og neppe skulde Klosteret paa nogen for dets Beboere mere umærkelig Maade have kunnet gjøre Overgangen fra sin forrige Magt til sin følgende Opløsning, end ved at komme under denne ædle Mands Styrelse; thi den humane Biskop, som selv af Erfaring vidste, hvad det er at nedstyrttes fra sin Vælde, vilde ikke mere, end Nødvendighed fordrede, lade Munkene føle deres Afhængighed fordrede, lade Munkene føle deres Afhængighed: skønt Herre over Klosteret afgiorde han dog intet af Vigtighed i dets Anliggender uden først at indhente Abbedens og Conventets Samtykke (40) v.

- t) Forliget haves endnu i Hrlbs Archiv. Conf. Pontoppidans Kirchenhistorie, 2 Th., P. 887.  
u) At denne Forlehnning stede 1537, og ikke 1540, som Langebek antager (T. IV. P. 319), sees udtrykkelig af Nye Danske Magazin, 1B., T. 240.

Ove Bilde døde 1555 i en Alder af henved 80 Aar, og blev, efter sin egen Bestemmelse, begravet hos sine Forfædre i Antvorskov Kloster, hvor Kongen selv, for at vise sin Agtelse mod den Afdøde, ledsagede ham til sit Hvilested. Hans Testamente haves endnu; og deraf see vi, at Skovkloster ved hans Død – næsten tyve Aar efterat det var inddraget under Kronen – endnu havde baade Munke og Abbed. Testamentet er forfattet i Julii 1554; og foruden flere Gaver til Skovkloster, saavelsom til samtlige han Betiente (hans Capellan, to Skrivere, Kammertiener og fem andre Tienere, to Kokke, Bager, Brygger, o.s.v. o.s.v.), de Fattige og Kirkerne i Nestved, og mange flere, indeholder det ogsaa følgende: ”til Abbeden i Skovkloster 19 Daler, og alle Brødrene tilsammen 20 Marj;” og ved et Tillæg til sit Testamente forøgede han end videre, samme Aar som han døde, sin Gave til Abbeden med 20 Alen Engelsk (=Klæde) x).

Foruden Ove Bilde siges Skovkloster endnu at have tvende Lehnsmænd, Johannes Friis og Lago (42)

- v) I et Fæstebrev af 1543, hvorved Ove Bilde overdrager Abbeden Chrostopher Hansen en Bondegård i Ladby til afgiftsfri Besiddelse for sin Levetid (hvad enten Abbeden selv vilde afbenytte Gaarden eller overlade den til andre) see vi, at han endnu, efter at være afsat, betiener sig af det Bispelige Vi. Fæstebrevet begynder saaledes: ”Wii, Offve Bilde, gjøre vitherligt alle, at wii met menige Convents uti Skoukloster Vilge oc Samtycke haffue undt oc tilladt” o.s.v.

- x) Testamentet er indført i Noe Danske Magazin, 1 B., hvor tillige denne hæderlige Mands vigtigste Levnets omstændigheder findes.

Ulfstand; men Forfatteren finder ingen tilstrækkelig Hiemmel for denne Paastand y), lige saa lidet som for den Efterretning, at I. P. Lyschander (som først var Præst, siden Professor og Lector Theologiæ i Malmø) skulde i nogen Tid her have været Befalingsmand \*). Saamget er vist, at Klosteret efter Ove Bildes Død blev bestyre af en Abbed Christopher, og at dette var den sidste, til hvem Bestyrelsen var overdragen, før det kom i Herloff Trolles Eie z). I Aaret 1556 var den Contract udløben, ifølge hvilken Nestved Borgere skulde have Overdrevet afgiftsfrit i tybve Aar; og af Nidkiærhed for Klosterets Rettigheder fremkom da Abbeden med den Paastand, at samme Afgift, som tilforn havde været erlagt af bemeldte Jord (28 Mark aarlig), igien for (43)

- y) Efter Resenius (Atl. Mscr. Tom. II), som Hoffmann har udskrevet i Supplement til 2 og 3 Tome af Pontopp. Danske Atlas (P. 302), skal Johannes Friis have været Lehnsmand omtrent 1553, efter ham Lago Ulfstand, derpaa Ove Bilde, og tilsidst Christopher Hansen. Hvorfra Resenius har denne Efterretning, har Forf. Ei kunnet komme efter: ikke et eneste af de Archivdocumenter, som Forf. Har havt i Hænde, nævner enten nogen Friis eller Ulfstand: men i alle Documenter før 1536 nævnes blot Abbeden som Klosterets Forsvar, imellem 1537 og 1555 Ove Bilde, og efter 1555 igien Abbeden, saa at Resens Efterretning synes at være en Feiltagelse.

\*) Worms Lexicon over Lærde Mænd, 1 D., P. 644.

- z) I det Mageskiftebrev, hvorved Skovkloster overdrages Herloff Trolle 1560, siges udtrykkelig, at han skal have det med alt Tilbehør, intet undtaget, ”saaledes som Abbed Christopher det sidst i Væрге havde.”

Fremtiden skulde betales til Klosteret; men paa Borgernes Ansøgning fritog Kongen dem for Afgiften indtil videre, Og dette er den sidste Prøve paa Abbedens Virksomhed, hvorom Historien melder. I Tidsrummet fra Ove Bildes Død indtil 1560 ere formodentlig samtlige til den Tid overblevne Munke uddøde tilligemed Abbeden, saa at Regieringen først da har faaet fuldkommen fri Raadighed over Klosteret.

---

## Anden Afdeling.

---

Skovklosters Overdragelse til Herloff Trolle.  
Skolen Stiftelse og første Indretning.  
Stifternes Characteristik.  
1560 – 1567.

Af den utallige Mængde Klostere, hvormed from Overtro i Pavedommets Tid havde opfyldt Landet, kom de allerfleste Tid efter anden i private Mænds Eie. Ikke faa af de rigeste Klostere forvandlede da til mægtige Herresæder, hvis Undergivne ofte hørtes sukke under det Jernscepter, hvormed de beherskedes. Indkomsterne af de Stiftelser, som Fædrenes fromme Sind havde bestemt til at fremme Guds frygt og Dyd, bleve saaledes i Fremtiden ofte ikkun Midler til at nære Overmod og Despotisme. Skovkloster var heri lykkeligere end de fleste af dets Søstre, i det heldige Omstændigheder bragte det i en Mands Værge, hvis ædle Tænkemaade vilde, at det ogsaa igiennem kommende Aarhundreder skulde virke til samme Maal, hvortil det af sine første Stiftere var bestemt – til Menneskers Forædling. (45). Lig Sommerfuglen, der i sin Forvandling antager en ny og skønnere Skikkelse, skulde Skovkloster gienfødtes til et nyt ædlere Liv: Klosteret forsvandt; og af dets Opløsning udviklede sig en ny Stiftelse, som vi nu skulle lære at kiende.

I Aaret 1560 bortbyttede Kong Frederik den Anden Skovkloster til Admiral Herloff Trolle, og erholdt i dets Sted Herloff Trolles tvende Godser Hyllerødtzholm og Græse. Det var Kongens Kiælighed til det yndige Hyllerødtzholm, der foranledigede Byttet, og bestemte ham til, paa Herregaardens Grund at opføre sig et Lystslot, hvilket dog siden efter af Sønner, Danmarks store Christian den Fjerde, for det meste blev nedrevet for at give Plads for en større og prægtigere, det navnkundige Frederiksborg; og endnu findes over en af Portene paa dette Slot, til Erindring om det her nævnte Mageskifte følgende Indskrift med forgyldte Bogstaver:

Frederick then anden goed och from  
Hans naade gjorde thette bytthe  
Ath hyllersholm under kronen kom  
Oc herloff til Skougkloster flitthe  
MDLX

Ligesom og til Minde om samme Begivenhed finder følgende Indskrift paa den yderste Hvælving over Choret i Herlufsholms Kirke: HERLOF TROLLE OG FRU BIRGITTE GIÖE SOM GAF FRIDERICHSBORG OG GRÆSEI GAARD MEERE GODS FOR DETTE STED OG GODS OG KALDEDE DETTE HERLOFSHOLM, (46) AAR MDLX a). Ogsaa dette Mageskifte foreviaget ved en liden Guldpenge, som i samme Anledning blev slagen, og som endnu er til b).

Med Klosteret erholdt Herloff Trolle tillige alt det dertil liggende Gods, med Skov, Fiskeri, og al anden Herlighed. Hvor betydeligt dette Gods var, viser Mageskiftet brevet af 1 Julii 1560, som endnu findes i Herlufsholms Archiv; nemlig, foruden Nestved-Mølle (d.e. Magle-Mølle) endnu følgende Byer: Vritzlæse, 13 Gaarde; Holsted, 10 Gaarde; Øffverup, 10 Gaarde; Appemess. 10 Gaarder; Riisløffue, 14 Gaarde og en øde Jord; Gierderupe, 4 Gaarde; Naabye, 5 Gaarde og en øde Gaard; Kallebye, 10 Gaarde foruden Boerupgaard; Grymstrup, een Gaard; Ladbye, 16 Garde og 3 øde Jorder; Guderup, 3 Gaaarde; Holdløsse, 2 Gaarde; Tiwelse, 8 Gaarde; Lille-Nestved, 19 Gaarde; tilsammen altsaa 126 beboede og 5 øde Gaarde; foruden endeel Huse. Ved denne Overdragelse blev tillige Birkerettighed over hele Skovklosters Gods forundt Herl, Trolle og Arvinger c); (47)

- a) Af Orthographien i denne Inskription sees det tydeligt af den ikke kan være samtidig med Skolens Oprettelse, men maa være endeel yngre.
- b) Denne Guldpenge findes aftrykt og beskrevet i Danske Magazin, Tom. 1, Pag. 133.

- c) Ved den forundte Birkeret (Ret til at have sit eget Birkething, og dertil beskikke Dommer) vandt Godsets Beboere og øvrige Vedkommende det, at de uden vidtløftige tidspildende og pengespildende Reiser kunde møde ved deres Værnething, naar behøvedes; og i de Tilfælde, hvor Øvrighedens hurtige Nærværelse udkrævedes

Og istedetfor Ladby- og Vridtzløse-Kirker, som nu bleve nedlagte, blev Klosterets Kirke gjort til Sognekirke, og Patronatsretten dertil (Ret til at beskikke Præst og oppebære Kirkens Tiende) ligeledes forundt Klosterets nye Eiermand og hans Arvinger d).

Herloff Trolle, som strax gav sit nye Gods Navnet Herloffsholm e), var Ridder, Rigens Raad og øverste Admiral; og blandt Danmarks Søjhelte staaer Herloffs Navn antegnet med Hædersbogstaver; de flere Søtræfninger, i hvilke han i Aarene 1564 og 65 med Heltens Mod og den Erfarnes Klogskab førte den forenede danske og lybske Flaade imod de Svenske, vidne om, hvad han var som Admiral. Videre at omtale (48)

- Havde man ham i Nærheden; deres Sager til Thinge kunde de ogsaa vente snarere afgjorte af en Dommer, som ikke havde mere end eet Godsets Sager at overse, end af den, som havde et meget vidtløftigere District, maaske de og af en Dommer, som kiendte dem alle, kunde ved adskillige Leiligheder vente en billigere Behandling end af en fremmed.
- d) Da der til den nye Sognekirke ingen Præstegaard havdes, saa skienkede Kongen strax til dette Brug en Gaard i Reinstrup; men formedelst dennes Fraliggenhed fra Kirken gav siden H. Trolle og hans Hustru (1563) en Gaard i lille-Nestved med tilliggende Jord til stedsevarende Bolig for Sognets Præst – den samme Gaard, som endnu er Præsteresidents.
  - e) Saaledes skrive Trolle selv bestandig Stedets Navn; men, da det siden er bleven almindelig vedtaget at skrive Herlufsholm, hvilket ogsaa allerede findes i endeel gamle Documenter, saa beholdes her bestandig denne sidste Skrivemaade.

Disse, hører ikke herhen; thi det er ikke Mandens udførlige Levnedsbetegnelse, men alene Grundtrækkene af hans Characteristik vi her ville forsøge at fremstille f) Men det er ikke blot Heltens Laurbær, der hielme Trolle den Hæder, hvormed Fædrenelandets Aarbøger nævne hans Navn: Borgerens Egekrans fortjener lige saa meget som Heltens Laurbærkrands at omslynge hans Tinding. Betragte vi Trolle som Embedsmand, som Lærd, som Videnskabernes Beskytter og Befordrer, eller som god Huusfader og kiærlig Ægtemage; finde vi ham fra alle Sider lige agtværdig; hans usminkede Gudsfrøgt og Retskaffenhed fortjener at fremsættes som Mynster til almindelig Efterligning; og hans sieldne Godgjørighed vil stedse bevare hans Navn i en taknemmelig Efterslægts Erindring.

Som Videnskabsmand finde vi Trolle i Brevvexling med sin Tidsalders ypperste Lærde, Philip Melanchthon; og Trolle var den Mæcenas, til hvem flere af hans samtidige Lærde fandt det passende at hellige deres (49)

- f) Den Skildring af Skolens Stifter, som her leveres, er, som et Brudstykke af nærværende Historie, af Forfatteren allerede forhen meddelt Publicum i hans Indbydelsskrift til Herl. Trolles Jubelfest 1816, og kunde for saavidt her synes overflødig; men den syntes ham at staae i saa nøie Forbindelse med Skolens Historie, at den her ikke burde udelades. De, som ikke havde ønsket at læse den andengang, beders med Overbærelse at undskylde Gientagelsen. Om

Herl. Trolles Søtræfninger findes Efterretning i hans Levnet af Boesen, Pag. 88-139, og i Danmarks Søkrigshistorie af Graah, Pag. 51 – 72.

Skrifter g). Latin talede han med Færdighed, saa at han endog paa Sygeleiet, da Præsten (hans Ven, den lærde Professor N. Hemmigsøn) kom for at berede ham til Døden, kunde bede denne føre Samtalen paa Latin, for at hans tilstædeværende Hustru ei skulde mærke, hvorom Talen var. For sit Fædrenelands Historie havde Trolle megen Kiærlighed; og maaske er det ham, vi fornemmelig have at takke for det Lys, som hans Søstersøn, den berømte Arrild Hvitfeld, siden tændte i Danakrjs Middelalders Historie: for egen Regning underholdt Trolle tvende Studerende, som maatte samle og afskrive Documenter til den danske Histories Oplysning; og denne Samling som efter Trolles Død i Arrild Hvitfelses Eie, og blev af ham afbenyttet ved Udarbeidelsen af hans Historie. Som Historien havde ogsaa Digtekunsten og Musikken i Trolle en Velynder: i vore ældste Psalmebøger findes endnu Psalmer med Trolles Navn under; og Herlufsholms Bibliothek gemmer Nodebøger, som Skolens Stifter har efterladt os \*)

Men over denne Syslen med de blide Muser satte Trolle dog ingenlunde alvorlige Forretninger til Side. (50)

- g) Siellands første evangeliske Biskop P. Palladius har tilegnet H. Trolle sin Tractat om St. Peders Skib, eller Christi Kirkes Forfølgelse, Kbh. 1554; Henrich Smiyh i Malmø en af sine Lægebøger (sin liden Bog om Menneskens Vand ec. 1557); og den Wittenbergske Professor, Ph. Melanchton, har sat en Fortale til H. Trolle forved Biskop Palladii Catalogus aliquot Hæresium huius ætatis & earum refutatio, Witeberg 1557.

\*) Om H. Trolles Psalmer findes Efterretning i Nyerups og Rahbeks Danske Digtekunsts Historie, 1 D., Pag 209

Tvende Konger – Christian den Tredje og Frederik den Anden – kiendte hans Embedsduelighed og Redelighed, og vidste at skatte og benytte disse Egenskaber. Som Rigens Raad tog Trolle ikke alene Deel i Rigets almindelige Anliggender, men ogsaa adskillige vigtige Sager bleve ham særskilt overdragne. Disse ville vi her ikke stykkeviis opregne, men blot i Almindelighed bemærke, at Trolle aldrig svigtede den Tiltro, hans Konge viste ham.

Tid efter anden bleve adskillige Forlehninger overdragne Trolle af Regieringen: paa eengang var han forlehnet med Ring Kloster i Jylland og med Krogens Slot (siden Kronborg) ved Helsingør; derefter med Roeskilde Lehn, og siden med Kiøbenhavns Slot; og ethvert Sted, som saaledes kom under Trolles Bestyrelse, kunde ansee dette som en Lykke for sig; thi ikke alene omgikkes han stedse sine Underhavende med Mildhed og Godhed, men paa intet Sted havde han i nogen Tid sit Ophold uden at efterlade der varige Spor af sin Veldædighed. Saaledes skienkede han (da han forlod Krogens Slot) til den i Helsingør nylig oprettede Latinskole en Sum af 2000 Rhinske Gylden i Guld (en for de Tider meget anseelig Gave) foruden en Gaard der i Byen og tvende Hauger, hvoraf Fordelen endnu for nogle Aar siden kom saavel Lærerne som nogle af Disciplene tilgode h); og til Aar senere – samme Aar (51)

- h) Trolle forlod Krogens Lehn 1554; og den her omtalte Gave skede ved Gavebrev af 1 Jan. 1555. Ved denne Gave forpligtedes Skolens Rector tilligemed Disciplene til hver Dag at holde



Lovsang Morgen og Aften i Olai Kirke, derved at læse et Capitel i Bibelen, og bede for Kirken og Riget (Trolles Levnet, P. 67).

Som han døde – gav han endnu til Skolen og de Fattige i Helsingør en Sum af 400 Rigsdaler. Hvor meget Trolle skienkede til Roskilde Skole, vides ikke; man at ogsaa denne har nydt godt af hans Gavmildhed og Forkiærlighed for Skolevæsenet, derom vidner Dr. Hemmingsøn \*). De Fattige i Roeskilde bleve eiheller forglemte, medes Trolle der var Lehnsmand: for egen Regning lod han til dem bygge otte Fattigesboder, hvortil han henlagde en Bondegaard (af hvis Afgift Boderne skulde vedligeholdes) og en Hauge. Endnu for omtrent halvtredsindstyve Aar siden havde 12 a 16 Fattige der fri Bolig og hver sin Part i Haugen \*\*); og formodentlig vedbliver endnu denne velgiørende Stiftelse at virke til Herloffs Ære og til den lidende Menneskeheds Husværelse. Ogsaa Armoden i Hovedstaden var en Gienstand for Trolles Velgiørenhed: til Huus arme i Kiøbenhavn skienkede han til evig Tid en aarlig Gave af otte Daler (som var Afgiften af et Huus, han havde solgt paa Kiøbmagergade); og endnu halvtrediehundrede Aar efter Giverens Død vedbliver ogsaa denne Gave at bære Frugter \*\*\*). Til den latinske Skole i Nestved gav han 400 Rigsdaler, og til aarlig Uddeling blandt fattige Skolebørn der i Byen hele Leien (20 Mark aarlig af de Marker, som han havde overdraget Byen til Brug.

Saaledes var det Trolles Glæde trindt omkring sig at udsprede Velgiørninger; men han nøiedes ikke med (52)

\*) I sin Ligprdiken over H. Trolle.

\*\*) Hoffm. Fundatsewr Tom. VII, P. 264.

\*\*\*) Hoffm. Fund., Tom, X, Pag. 231 og 251.

For Øieblikket at aftørre Armodens Taarer, eller paa anden Maade at virke til Fordeel for sin egen Tidsalder; ogsaa de kommende Slægter skulde høste Frugter af hans Vældædighed.

Som Trolle i Almindelighed var Religionens uskrømtede Ven, saa var det i Særdeleshed en af hans ivrigste Bestræbelser at kunne fremme den her i Riget nylig indførte Lutherske Reformation. Til den Ende lod han for sin egen Regning Tid efter anden adskillige unde Mennesker reise til Wittenberg, og underholdt dem der i Luthers og Melanchthons Huse, for at de skulde erhverve sig grundige Kundskaber i den evangeliske Religions Sandheder og siden udbrede disse i Fædrenelandet\*).

Ogsaa her hjemme lod han endeel unge Mennesker studere paa sin Bekostning; og at han ikke uden Omhu valgte de Ynglinge, han saaledes vilde understøtte, derom bare disse selv siden Vidne, da man saa Professorer ved Universitetet, Biskopper og andre hæderlige Mænd, som saaledes vare fremhiulpne ved Trolles Understøttelse.

Disse Kiendsgjørninger kunde maaskee være nok til at bedømme den ædle Stifters Værd som Menneske og som Borger; men de sande Ædle blive os kiærere, jo nøiere vi lære ham at kiende, ligesom det sande Skiønne, jo længere det betragtes: Forf. Vil derfor her endnu tilføje Stiftederens Cjarakteristik, saaledes som den er efterladt os af en af hans Samtidige, som nøie kiendte ham: ”H. Trolle gav enhver sin tilbørlige Ære,” siger Dr. N. Hemmingsøn \*\*), ”anseende hver at være en (53)

\*) Mallings Store og gode Handl.

\*\*) I sin Ligprædiken.

gavnlig Lem i vor Herres Jesu Christi Legeme. Han ikke saa holdt af den ene Stand, at han forsmåede den anden, som mange gjøre, men var dennem alle tilfællig med al Retfærdighed, Medlidighed og Belevenhed. Hvorudaf han bekom den Frugt, at hver Mand havde hannem kiær; Klerke, Borgere og Bønder agtede hannem ikke anderledes end som en mild Fader udi alle Maade. Adelsmænd og Fruer gierne omginges med hannem baade i Medgang og Modgang. Udi Modgang var han baade med Trøst, gode Raad, og anden Bistand behielpelig. Kortelig at sige, hver Mand vilde gierne omgaaes med hannem, var glade af hans Nærværelse, og nødt vilde være hannem qvit. Hans Embede forestod han med al Troskab. Rigets Lov var hans Regel. Han optænkte ikke ny List til at besnære fattige Undersaatter med. Hvor Naade og Barmhiertighed var til Skade, der brugte han Straf efter Loven; men hvor han kunde svare nogen uden Skade, beviste Mildhed. Det gjorde ham ondt, naar nogen saaledes forsaa sig, at han nødtes til at lade ham straffe paa Livet eller paa Helbreden. Endog Fremmede kunde vidne om hans tappre Mod. Man hørte ofte disse Ord af ham: frygter Gud, og ærer Kongen. Naar han var uden med Flaaden, holdt han sit Folk til Gudsfrygt, og vise sig imod alle som en Fader. Nærmede han sig Fienden, maatte alle falde paa Knæ og gjøre deres Bøn, hvorhos hans formanede den at ihukomme deres Pligt imod Konge og Riget. Det var hans Viis, at han altid udi sit eget Huus, uden at Fremmede fortog hennem (54) det, stod med sit Folk og læste til Bords, og bad vor Herre om sit daglige Brød. Hver Morgen og Aften læste han eet eller to Capitler i Biblen; og om Aftenen maatte alle Jomfruer, Qvindfolk og Dreng, som tilstede vare, siunge en Psalme. Han sparede ingen Bekostning paa Skoler at fremme, og skikkelige Personer at holde til Studium baade her udi Riget og andensteds, saa at man har seet Professore ved Universitetet i Kiøbenhavn, Bisper udi begge Riger, Sognepræster og andre nyttige Mænd, som ere opdragne og fremkomne ved Trolles Hielp.”

Men i særdeleshed characteriseres Trolles Tænkemaade ved hans Svar til Forfatteren af ovenanførte Stykke, da denne udlod sig med Forundring over, at Trolle (som just var i færd med at gjøre Tilberedelser til sit forehavende Sæt) nu paa vilde udsætte sig for Krigens Farver: ”Mister jeg mit Liv,” svarede Trolle, ”jeg faaer vel Liv igien. Vide I, hvorfor vi hedde Herremænd, hvi vi bære Guldkiæder og have Jordegods, og ville vere ypperlige end andre? Derfir have vi denne Ære for andre, at naar vor Konge og Herre, Land og Rige, have det behov, da skulle vi afværge Rigens Fiender, beskytte og beskierme vore Fædrene-Rige med Magt og al Formue, at vore Undersaatter maa boe og være udi Fred og Rolighed: Ja! Ville vi have det føde, saa maa vi og have det sure med.” Og at dette ei var tomme Ord, udviste Trolle siden i Gierningen: Han drog i Striden, førte Flaaden som kyndig Sømand, søgte sin Fiende, fred som Helt, og blev saaret; og hans Saar var ei ubetydelige; de forvoldte hans Død faa Uger derefter. Men endskiøndt (55) saaledes saaret, baade i Hoften og den ene Arm, vedblev han dog, uden at lade sig mærke med sin Forfatning, at commandere som før. Slaget endes, og Saarlægen vil nu først sørge for Admiren; Blodet rinder; men Trolle vil ikke tillade ham at forbinde sine Saar, førend alle de Officerer og Matroser ere forbundne, som ere haardere qvæstede end han selv. Ei ved Ord, men ved Daad, viser sig den sande Storhed.

Herloff Trolles Ægtefælle var den hulde Birgitte Gøye i) – Datter af Rigens Hovmester Mogens Gøye – en Danneqvinde, som i Gudsfrygt og Dyd, i Gavmildhed og ædel Tænkemaade,

ingenlunde stod tilbage for hendes Herre. Deres eenogtyveaarige Ægteskab manglede intet uden Børn for at være fuldkommen lykkeligt. Men i Mangel af egne Børn for at være fuldkommen lykkeligt. Men i Mangel af egne Børn antog de sig begge des ivrigere andres; og det var ikke et ringe Antal Ynglinge, som skyldte Trolle, ei et ringe Antal Piger, som skyldte B. Gøye deres Opdragelse og Lykke. Dog, dette var dem endnu ikke nok: begge ønskede de at gavne med deres Midler saa meget de kunde, ei alene i levende Live, ogsaa efter deres Død vilde de gavne, og over- (56)

- i) Hendes Fornavn findes skrevet paa forskellige Maader: Birritte, Beritte, Berette, Birgitte, Birgithe m.m., endog hver det maa antages at være egenhændig skrevet af hende selv eller af hendes Mand (F.eks. i endeel Bøger af Skolens Bibliothek, som have tilhørt hende, og som har den Antegnelse, at de enten af H. Trolle eller andre ere hende forærede; Tilnavnet Gøye derimod findes næsten altid uforandret, blot undertiden skrevet Gøie, hvilket først i en sildigere Tid forandredes til Giøe.

lagde derfor med hinanden, paa hvad Maade dette bedst kunde skee.

Det danske Skolevæsen var dengang i en slet Tilstand: Latinskoler manglede der vel ikke, da næsten hver Kiøbsted havde sin; men disses Forfatning var i flere Henseender maadelig. For at bidrage til Forbedring i denne vigtige Sag havde derfor Trolle og hans Hustru allerede viist deres Goddædighed mod adskillige Skoler; thi han vidste vel, siger Dr. Hemmingsøn, at saalænge der gives Skoler, gives der ogsaa Personer, som kunne tiene den christne Menighed. Saaledes havde, som forhen viist, baade Helsingørs Skole, Nestved- og Roeskilde-Skole høstet Frugter af hans Nidkiærhed for det lærde Skolevæsens Opkomst. Men da han siden var kommen til Kundskab om, at der i Tydskland gaves nogle Skoler, i hvile Børnene ikke alene nøde fri Underviisning men tillige stode under Lærernes særdeles Tilsyn \*), saa besluttede han, efter Overlæg med sin Hustru, at indrette Herlufsholm med hele dets tilliggende Gods til en saadan fri Skole. Til denne Beslutning skal de, som der fortælles \*\*), end mere være bleven opmuntrede af den Omstændighed, at de begge, den første Nat de laae paa Herlufsholm, havde drømt, at dette skulde blive et helligt Sted – en Drøm, som lettelig lader sig forklare af begges overeenstemmende, fromme, og i alle Ting til Gud henvendte Tænkemaade. Med denne Stiftelse skulde ikke først tage sin Begyndelse efter deres Død, (der er kun en ringe Fortieneste at give (57)

\*) Hemmingsøn Ligpræd.

\*\*) Pontoppidans Kirchenhist. Tom. III, Pag. 400.

bort, hvad man selv ei længere kan gjøre Brug af); strax – medens begge endnu levede – vil de hengive denne deres kostbare Eiendom til en Skoles Oprettelse, blot forbeholdende sig, for at være des sikrere paa at faae Alting ved Stiftelsen ordnet efter Ønske, at de selv i levende Live, denne ene efter den andens Død, vilde være Forstandere for Skolen og Godset. Efter begges Død skulde Rigens Raad antage sig Stiftelsen, og udnævne ”en gudfrygtig og vel beskeden Adelsmand” til Forstander. Denne skulde uden nogen Fordeel for sig selv bestyre Skolen og Godset, og tillige være pligtig, aarlig (til hver Herredag) at give Rigens Raad Underretning om Skolens Forfatning; dog skulde han ei behøve at gjøre Regnskab for Indtægt og Udgift k); han skulde bestyre Stiftelsen paa Tro og Love, saaledes som han det for Gud vilde ansvare; men skulde Rigens Raad bemærke nogen Utroskab hos ham, da

skulde han strax afsættes, og en anden udnævnes i hans Sted. Skolens bestemtes for adelige og andre ærlige l) Mænds Børn, og blev af Stifterne selv tillagt det Navn, som den siden med en ringe Forandring stedse har beholdt: Danmarks Adels frie Skole m). (58)

j)

k) Denne Bestemmelse blev dog siden af Frue Birg. Gøye forandret; hvorom i det følgende.

l) Vi sige i samme Betydning: ”skikkelige Folk,” ”honette Folk,” i Modsætning af den lavere Almue.

m) Istedetfor den af Stifterne valgte Titel bruges allerede i meget gamle Documeneter Benævnelsen ”adelig fri Skole,” hvilken Benævnelse siden er bleven almindelig Brug; hvor skolen paa Latin omtales, har man kaldt

Den 23 Mai 1565, et Par Dage for Herloff Trolle sidste Gang gik til Søes for at commandere Flaaden mod de Svenske, blev Fundatsen underskreven; og da denne er det Document, hvorpaa hele Stiftelsen grunder sig, saa har Forf. Troet, at den, skøndt den flere Steder haves trykt, her burde fremsættes Ord for Ord. Den lyder saaledes n):

”Gotherthii at alle Mennisker ere skabthe till Guds Ære, oc skyldige then att forøge oc formere: Saa ere the oc plichtige at lade theris Eptherkomere thend rette Guds Dyrckelse y Sandhed oc Gudsfrøcht, Gud till Loff oc Ære, Land oc Riiger tiill Forbedring, att alle som y Lande boer maa wiide at ære Gudt af hvis oc Hierthe y slle theris tvæsenn oc Gierninger. Therfore haffuer ieg Herloff Trolle, Her Jacob Trollis Sønn, og Jegh Biirgitte Gøie, Her Magnus Gøies Datther, wii baade samtliigen oc huer for siig mett beggis wore wellmacht aff thend Gudz Benedidelse oss vntt oc forleentt er, syickett oc orfinerit thendt allmectigste Gudt wor kiere himellske Fader till Ære, mett Loffsang, Gudeliige Bønner oc hans reene hellige Ordz Forkyndellse, thesliigeste ocsaa menige Ædlinger oc andre Ærliige Mendz Børnn y Danmarcks Riige til Lærdom oc gode Seder, oprettett en Schole, hvortil wii haffue tillagt oc giffuet, oc nu mett thette wort opne Breff, tiilegge oc giffue tenne wor Seddegaardt Her (59)

n) Original-Fundatsen have endnu i Herlufsholms Archiv.

Loffsholm, som wii nu besidde, oc tilfor er kallit Schow-Closter, oc wii finde till wederlagge for mitt Birgitte Gøies rethe Arffue Guodz, som er Hyllertzholms Gaardt Goudz og Bygning, som nu kallis Fredericksborg, aff Kongl Mayestætt Koning Frederick thendt andenn, mett alt forn. Herloffsholms Guods, som udi Herloffsholms Biirck ligger, som thett nu forfundit er, Thermet indregnitt mit Herloff Trollis Arffue Goudz, epther thendt forseglede Jordebog wii therpaa giortt oc giiffuet haffuer. Huillchenn forn. Woe Sædegaardt, Guodz oc Eiendom wii nu, samptliige oc hver for sig, shiøde frann oss oc wore Arffuinger oc Eptherkommere, fødde oc ufødde, till samme Scholis Opholdt, som wii y Gudz Naffnn nu strax opretthe, oc tville thendt selffue y wor Wellmact oc leffuende liff, thenndt ene epther thendt andens affgang, forestaa. Oc viille haffue thendt Umage for Gudz shyldt, att were (epther begge woris Dødt) Patron oc Forsuar for samme Schole og Steds, oc tillshicke en gudtfrøctig oc wellbeshiedenn Adellsmandt, att were Forstandere for forn. Herloffsholms Schole, Gaardt, Guod< oc Eiendom; saa forn. Schole bliiffuer erliigenn oc well wedt Mact holdenn, udenn hans egenn synnderliige Nyttthe oc Fordeel udi noger Maade, oc att holle Kiirsken, Gaardenn oc Gudzett well ferdig toc wiidt guodt heffdt oc sorsuare Bønderne tiill rettthe. Schall oc same Forstander were

forpliigt att møde tiill huer Herredag, at giffue Danmarcks Riigis Raadt, som Pathron ere, hues Leylighed oc Brøst paa ferde er tiilkiende, (60) oc the for Gudz shuldt, och, epther theris Raads Eedt the haffue souritt; Thesligest ere theris Fæderne Riige pligthiige, att wiille haffue it gott Indseende, att alltingst maa rettis, hues forsømt er, oc gaae tilbørligen y alle Maade; oc icke tillstede, at besvere Steden, Bønderne eller forn. Scholis Thienere mett Eckter, Gesterii, eller nogenn andenn Thyenge. Men att Danmarrrcks Riigis Raadt tillhielper, att samme Schole hollis tilbørligen medt heffdt, liige oc mact, baade Guodz oc Thienere; saa at Scholen bliffuer widt Macht, oc Forstanderen oc Thienere thertill ey uforrettis y noge Maade. Dog skall same Forstandere icke vere forpligt att giøre Regnennschaf for Indtegt oc Udgiftt, men paa Thro oc Love forestaa, som handt for Gudt ansuare will. Formerckis oc nogenn hans Utroshab, saa Danmarcks Riiges Raadt thett y Sandhed kanndt forsare; Tha shall thendt icke ydermere bethrois for samme Schole, men strax affsettes, oc tiilschikes enn anden throfast igien. Thesliigest oc naar nogen Forstandere afdør; Tha shalk Danmarcks Riiges Raadte y liige Maade tiilshicke en andenn tiill Forstandere, som forskreffuet staar. Item mett Kiircke Thienistenn shall thett hollis, som thett nu hollis, oc tiilschickes enn Gudsfrøchtig Prest, som shall were Forstander for Choritt, og haffue tiill sig fiire Personer, som noget forfarne ere, att shulle mett alle Schole-Børnene dagliigen siunge udi Choret Morgenn og Affthen altiit epther Ordning, som thett hollis i Roshille Dom-Kircke. Oc samme Prest ec fiire Personer att belønns Therefore, hwes rett er. Doch shall Herloffsholms Sogenn altiit thesforvdenn haffue enn (61) Sogne Præst oc Sogne-Degenn, som shulle giøre Thieniste u forn. Kiircke mett Messe oc Predickenn, oc giøre Sogne-Folckit theris rede, som the thenum pliigtig er, oc skulle beholle thendt Prestegaardt og Degne Stafsnn. Som ther nu tiilagt r, mmett all syn rette Tiilliggellse, Thiende, Renthe oc Rettighedt ubeshoritt i alle Maade. Item udi Scholen shall thett saa hollis oc tiilskickis, een lærdt Manndt att vere Scholemestere, oc forestaae Ungdommen mett Lærdom oc gode Seeder, oc shal haffue nn Personn under sig, shall vere Hørere, oc shall Børnene forelessis the Bøger og Lectzier, epther theris wiilkor, som thenum bequeme ere, eptherthendt Skick, som thet hollis y Roshille Dom-Schole, oc thenum att belønns therefore, huess rett er. Thenne forshreffne Fundats wii forn. Herloff Trolle oc Fru Biirgitte Gøie samptliigenn oc huer for siig twiille fæstliige oc ugiennkallit hollit haffue wiidt alle synne Puncther oc Artikelr, som forshreffuit staar i alle Maade. Oc kienne oss huer for sig oc wore Arffwinger epther thenne Dag ingenn Partt, Deel eller Rettighedt af haffue tiill forn. Herloffsholms Scgole, Gaardt, Guodz eller Egendom, som forn. Besegle Regiister og Jordebog indeholder; Doch att saa lennge wii baade leffue, thendt ene epther thendt andenn, shulle wii vere Forstandere, forn. Schole, Gaardt, Guodz oc Eydendom att holle wiidt liige oc Mact epther denne Fundatzis Liudelse, oc skall Danmarckes Riiges Raadt strax epther beggis woris Dødt oc Affgang, tiilshicke enn Adellsmandt, tiilll Forstander y thendt Stedt epther oss, som forschreuet staar. (62)

Forbiudendes samptliigen oc hwer for siig, beggis woris Arffuinger fødde oc ufødde her emodt att giøre nogen Forhindring, Modtstandt eller Giensigellse i nogenn Maade, under Gudz rettferdiige Heffn oc Straff. Thiil ydermere Windsburdt haffuer wii baade samptliigen oc hver for siig unterschreffuet huer mett synn egen Haandt, oc trucktt wore Siignether her for nedenn, Giiffuet oc shreffuit paa Herloffsholm, ottehensdagen nest epther Dominicam Cantate, som er tendt 23 Mai Anno Domini MDLXV o).”

Ogsaa af denne Fundats fremlyser overalt Trolles ædle Tænkemaade: man bemærke, hvor meget Bøndernes Vel ligge ham paa Hiertet; paa flere Steder i Fundatsen gjør han Skolens tilkommende Bestyrere det til Pligt, at tage Bønderne i Forsvar, og ikke tilstede, at disse paa nogen Maade forurettes eller besværes. Trolles egen Retsindighed kiender ingen Mistro; derfor tager han ikke i Betænkning

at overdrage Skolens tilkommende Forstander at bestyre hans elskede Stiftelse paa Tro og Love: hans egen Ærlighed kan ei give den Tanke Rum i hans Hierte, at nogensinde en Adelsmand kunde være uædel nok til at misbruge den Tiltro, som vises ham; og for den kloge og nidkære Bestyrer vilde han ingen Hindringer lægge i Veien, som kunde indskrænke hans Virkefrihed.

Et par Dage efter Fundatsens Affattelse gik Trolle til Søes, skred mandeligen, og vendte, som oven meldt, saaret tilbage til Kiøbenhavn. Hans Svaghed tog dagligen (63)

- o) Hovedpuncterne af Fundatsen ere her trykte med udmærket Stiil; i Originalen findes denne Udmærkelse ikke.

til, og han følte, den vilde snart gjøre Ende paa hans Liv; men hans bye Stiftelse var ham desuagtet stedse i Tankerne: "Der er nu ingen Ting, jeg vilde længere leve for," sagde han engang til Prof. Hemmingsøn (som var den, der i hans Sygdom mest omgikkedes ham), "end at jeg maatte komme vor nye Skole til Gang; men jeg vil dog befale den almægtigste Gud; han finder vel Raad efter sin allerhelligste Villie." Dog – dette Ønske skulde Trolle ikke see opfyldt: den 25de Junii 1565 hensov han, noget over 49 Aar gammel p), begrædt af en sørgende Ægtefælle, begrædt af sine Venner og af enhver som kiendte ham, begrædt af hele Nationen. Velsignet være hans Minde! Han døde i Kiøbenhavn, hvorfra hans Lig strax blev bragt til Herlufsholm og der i Kirken begravet.

Efter Fundatsen var det nu overladt hans Enke at bære Omsorg for deres fælles Stiftelse. Men formodentlig har hendes Mands Død givet hende saa meget andet at tage vare, at hun ikke strax har faaet Leilighed at sørge for, at Skolen kom i Gang; ligesom og de til dette Øiemeed nødvendige Forandringer og Indretninger ved Bygningerne (hvis ikke maaskee før Fundatsens Udfærdigelse vare besørgede) nødvendigen maae have medtaget nogen Tid. Dette veed man dog, at Frue B. Gøye sørgede for, at Skolen jo før jo hellere kunde komme istand, og overlod ei alene efter Fundatsen Gaard og Gods, men tillige al Gaardens Huusgeraad og Bibliotheket til dens Brug; og uden tvivl har Skolens Virksomhed taget sin Begyndelse et Aars Tid efter Trolles (64)

- p) Han var født den 14 Januar 1516

Død, omtrent i Midten af Aaret 1566 q). Selv blev Frue B. Gøye formodentlig boende paa Herlufsholm, saalænge hun vedblev som Forstanderske at bestyre Skolen: men dette varede ikke længe: i Marts 1567 frasagde hun sig Forstanderskabet, og overleverede Rogens Raad et Stadfæstelsesbrev paa hendes og hendes afdøde Mands forhen forfattede Fundats. I dette Brev gientager hun sin Anmodning til Rogens Raad om at være Patron for Skolen og Stedet, og at have Tilsyn med, (65)

- q) I Hemmingsøns Ligprædiken over B. Gøye (som døde den 25 Julii 1574) omtales det, at Skolen da havde staaet i 8 Aar. Vel findes der i fire forskellige Bøger i Herlufsholms Bibliothek følgende gamle Optegnelse, i dem alle skrevne med samme Haand, formodentlig ei længe efter H. Trolle Død: Hic liber a præstantissima foemina Domina Byrgitta Göye datus est liberæ Herlofsholmensi Scholæ: qvam cum clarissimo viro, piissime menoriæ, Domino Hermolao Trolle, equite aurato, chassimod suo marito, ex hærediariis suis bomis, accurate fundavit & aperiri fecit: Anno nobis parte salutis MDLXV mensis Mai die 26;

*Denne bog blev givet af den fornemste kvinde, fru Byrgitta Göye, til børnene i Herlofsholmenskolen: som sammen med den mest berømte mand af det frommeste menageri, hr. Hermolao Troll, den gyldne ridder, chassimide sin mand., fra hendes arvinger, hun præcist grundlagt og foranlediget til at blive åbnet: 26. maj*

hvoraf man skulde troe, at kolens Virksomhed var begyndt den 26 Mai 1564 – tre Dage efter Fundatsens Underskrift, og altsaa før H. Trolles Død; men da dette synes at staae i Modsigelse med ovenmeldte Beretning af Prof. Hemmingsøn, og tillige med H. Trolles her strax forhen anførte Udladelse paa hans Dødsseng, som viser, at Skolen ved hans Død endnu ikke var lommen i Gang, saa maa man vel antage, at her den 26 Mai, som den Dag paa hvilken Fundatsen blev af Kongen confirmeret, er bleven anseet som Skolens Stiftelsesdag, istedetfor den 23 Mai, da Fundatsen af Stifterne blev underskrevne. (65)

at Alting vedligeholdtes efter Fundatsen. Tillige indeholder samme Brev det Tillæg til Fundatsen: af Forstanderen skal være enten af hendes eller hendes Mands Slægt, og aarlig gjøre Rigens Raad Regnskab for Stiftelsen hele Indtægt og Udgift; og ”hvad som overbliver af samme Regnskab,” hedder det, ”skal alene komme Herloffsholms Skole til Fremtarv og Bedste, og ingen anden r).”

Efterat Frue B. Göye havde frasagt sig Forstanderskabet, vedblev hun dog, efter Rigsraadets Bestemmelse, at have det øverste Tilsyn med Skolen, dog saa, at hun intet skulde have at bestille med Indtægten eller Udgiften. Hun blev nu ikke længere boende paa Herlufsholm, men tog sit Ophold i Magle-Mølle – den allerede forhen nævnte Vandmølle strax ved Nestved, som dengang tilhørte, og indtil for nylig stedse har tilhørt Herlufsholm s). Her tilbragte hun sin meste Tid med Andagtsøvelser og Godgjørenhed, og isærdeleshed vedblev hun at vise Godhed imod den Stiftelse, som skyldte hende selv og hendes afdøde Mand sin Tilværelse med Moderkiærlighed antog hun sig de Børn, som bleve sendte til Skolen, og det var hende en Fornøjelse at see dem tilgode. Ogssa var det hendes Glæde at drage Omsorg for Kirkens Prydelse: med egen Haand syede (66)

- r) Det her omtalte Stadfæstelsesbrev, som er af 22 Marts 1567, findes i Hoffmanns Foundationer, Tom. VIII Pag. 91.
- s) Denne Mølle (som var en af Frue Botilds Gaver til Klosteret ved dets Oprettelse) er for faa Aar siden (1809) ved Arvefæste afhændet fra Herlufsholm.

hun Alterklædet, og skienkede desuden en af Alabaster skønt udarbejdet Altertavle, begge Dele prydede med hendes egne Klenodier, hendes Perler og Ædelstene, som hun fandt ei paa bedre Maade kunde anvend t). Hver Sag log hun i sin Enkestand forelæse sig noget af Bibelen af en Dreng, som hun derfor underholdt, og hun havde saaledes flere gange giennemlæst hele Bibelen \*). I Huset hos sig havde Frue B. Göye stedse adskillige unge Pier, som hun opdrog til efterat hund havde bortgivet sin Andeel i Herlufsholm, eiede hun endnu adskilligt Jordegods, som hun siden for største Delen bortskienkede til sin Søstersøn Peder Oxe \*\*).

Desuden havde hun endnu efter sin Mands Død noget af Kronens Gods i Forlehnning, hvoraf hun havde Indtægter u). Man spurgte hende engang, om hun ikke fortrød, at hun havde bortgivet sit Gods? ”Nei,” svarede hun, ”dette er aldrig kommet mig i Tankerne; men jeg vilde endnu gjerne give to gange saa meget bort, om jeg havde det.” Til Understøttelse for Trængende i Herlufsholms Sogn skienkede hun en Capital af 200 Rigsdaler, og til de Fattige i Nestved 400 Rdrl. Til (67)

- t) Altertavlen omtales nærmere blandt Kirkens Monumenter i 6te Afdeling (i Afsnittet om Bygningerne).
  - \*) Hemmingsøn Ligprædiken over Frue B. Gøye.
  - \*\*) Trolles Levnet Pag. 155 og 158.
- u) Hun beholdt Ring Kloster i Forlehnning indtil 1571, og var siden et Aars Tid forlehnet med Aakiær Slot og Lehn. (H. Trolles Levnet Pag 55 og 154).

Udsættelse paa Rente v). Efterat hun i otte Aar havde nydt den Glæde, at see sin Stiftelse heldigen at trives, hensov hun d. 25 Julii 1574 i sin Alders 63de Aar.



I Herlufsholms Kirke hvile hendes Been ved Siden af hendes elskede Herloffs. Paa den sorte Marmorkiste, der indeslutter Støvet af dem begge, skue vi deres Billeder i Legems Størrelse, dem Konstneren dannede sin Gienstand værdige. Ved hans Fødder hviler passende en Løve, og ved hendes en Hund – Symboler paa Mandighed og paa Troskab. En stor Marmortavle strax derhos, indsat i væggen, fortæller os om Herloff og hans Daad. Birgitta selv opreiste dette

Minde, og, som Historien beretter, gik hun ofte eensom hen at betragte det, for at qvæge sin Siæl ved Tanken om det Himmelske og ved Tanken om at samles med sin Herloff. Med den dybe Ærefrygt, Dyden opvækker, skue vi nu disse Elskedes Ansigtstræk, som vi ikke med Ligegyldighed kan betragte, saalænge Taknemmelighedsfølelse ei ganske er forsvunden af vor Barm.

Saasnart Frue B. Gøye havde frasagt sig Forstanderskabet, og bedet Rigens Raad antage sig Skolen, udnævnedes af dette strax en Commission, bestaaende af Rigsraaderne Ottho Krumpen og Byrge Trolle (Herloffs Broder), Superintendenten i Siellands Stift Hans Albertsen (68)

- v) Disse 400 Rdlr. Skulde saaledes fordeles: Renten af de 200 til Huusarme: Renten af de 100 til Skoe, Klæder og Bøger for Fattige i Hospitalet (Hoffm. Fund. Tom. VIII, Pag 88 og 451). Til de Fattige i Herlufsholms Sogn uddeles endnu Renterne af B. Gøyes Legat hver Juleaften af Stedets Præst.

Og Professor Niels Hemmingsøn, som skulde i Overensstemmelse med Fundatsen udarbejde de nærmere Love for Skolens Indretning og Godsets Bestyrelse. Den Lov, som af disse Mænd udfærdiges, fik Navn af Skolens Ordinants, og vedblev i meget lang Tid at ansees som dens Grundlov x).

Efter den ved Ordinantsen giorte Indretning kunde Stiftelsen ansees som en Huusfader, der selv driver sin Avling, og selv bestyrer sin hele Huusholdning. Til dens Fuldmægtig blev antaget en Skriver, der skulde føre Regnskabet over dens hele Indtægt og Udgift, have Tilsyn med Avlingen, og sørge for Bespiisningen ikke alene af Skolens Personer, men ogsaa af Stiftelsens samtlige Betiente; thi ingen af disse fik sin egen Huusholdning.



Stiftelsens vigtigste Indtægter bestode dengang, som endnu, i Bøndernes Tiende, Landgilden y) og Hoved- (69)

- x) Denne Ordinans er udfærdiget d. 30 Marts 1567 (altsaa 8 Dage efterat Frue B. G. havde frasagt sig Forstanderskabet). Dens Forfatter er, efter al Sandsynlighed, Herl. Trolles Ven, den lærde og for Skolevæsenet nidkiære Profess. Og Doct Theol. N. Hemmingsøn. Den haves fuldstændig i Herlufsholms Archiv. Et Udtog deraf findes hos Nyerup i hans Historiske Statisk. Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, 3die V. 1 ste Halvpart. Pag 37.
- y) Ved Landgilden forstaaes den Afgift i Naturalier, som Bønderne aarlig, foruden Tiende, maa yde Herskabet af deres Gaarde. Denne Afgift var ikke lige stor for hver Gaard; saaledes maatte hver af Gaardene i Vritzløse og Holsted betale i aarlig Landgilde (69) en Tønde Smør, en Gaas, 4 Høns. Et Lam, 1 Skilling grott og 10 Skilling; i Appeness derimod gav de fleste en lødig Mark, et Lam, en Gaas, 4 Høns; i Riisløffue eet eller to Pund Rug, og 1 eller 2 Pund Byg (et Pund Byg var 4 Tønder, og et Pund Rug udentvivl ligesaa meget), 2 Skill. Grott et Lam, en Gaas, 4 Høns. I Lille-Nestved derimod betaltes Landgilden med Penge, og hver Gaard gav da 9 a 15 Skill. Grott. Magle-Mølle gav aarlig 3 Læster Meel, to Pund Hvedemeel, eet Pund Peber (hvoraf et lille Vænge, som hører til Møllen, og hvorpaa denne sidst nævnte Afgift heftede, endnu kaldes Pebervænget), og hver Løverdag om Aaret 18 grott. Da hele Godset havde 126 beboede Garde, foruden adskillige Huse og nogle øde Gaarde., saa kan man heraf omtrent dømme om Godsets Indkomster.

gaardens Avling. Ingen af disse Indtægter var bort forpagtet; md Bøndernes Afgifter bleve af Stiftelsen modtagne in natura; og Avlingen og Fiskeriet bleve for Stiftelsens Regning drevne under Skriverens Bestyrelse. De Heste, Køer. Sviin, og andre Creature, samt Bistader o. desl., som holdtes ved Gaarden, vare Stiftelsens Eiendom. De Fødevarer, som til Disciplenes og Lærernes saavelsom Betienternes Bespiisning udfordredes, maatte Skriven indkiøbe for Stiftelsens Regning. Hvad af Avlingen ikke blev forbrugt i Huusholdningen, solgtes. Og for alt dette maatte Skriven aarligen til hver 1ste Mai aflægge Regnskab.

Til at bestyre Bøndergodset beskikkedes en Foged. ”Fogden skal,” hedder det Ordinantsen, ”regiere over alle Bønderne, Godset og daglige Arbeidstienere; han (70) skal og have Magt at tage hvad Arbeidstienere han haver behov til den daglige Tieneste.”

Skiveren og Fogden skulde i Forening med Skolens Forstander (Skoleherren) aarligen giøre Regnskab for Danmarks Riges Raad, eller for dem, som af Rigens Raad bleve beskikkede til at undersøge Regnskabet paa deres Vegne.

Af Lærere skulde Skolen have tre: en Skolemester (Rector), som først, inden han antoges, skulde overhøres af Biskoppen og den fornemste Læsemester i den hellige Skrift (= den øverste Professor Theol. Ved Universitetet) for at erfare hans Duelighed; og to Hørere, som skulde staae under Skolemesteren.

Disciplenes Antal blev fastsat til 42, som alle skulde nyde fri Kost og Underviisning, Lys og Varme samt Blæk og Papir. De fattigste, hvis Forældre ei formaaede at klæde dem, fik tillige frie Bøger, Skoe og Klæder; men de mere formuende maatte selv holde sig med disse Fornødenheder. Men hvis nogen Discipel blev bevilget at antages over det her nævnte Antal, enten det var af

Adelens eller andre gode Mænds Børn, da skulde der for en saadan betales aarlig 30 Daler, og desuden skulde han holde sig selv med Klæder og Seng.

Disse betalende Disciple vare nærmest berettigede til at indtræde i de frie Pladser, naar nogen blev ledig, og fik derfor i den følgende Tid Navn af Exspectanter.

Som Stiftelsens Pengeindtægter dengang ikkun vare smaa, saa var ogsaa Betienternes Løn ringe. Rectors Løn var aarlig ”60 Daler a) i Daler og dansk (71)

a) En Mark regnedes dengang for 20 Skilling, og en Daler for 4 Mark, altsaa 80 Skill.

Mønt, 10 Alen godt Engelsk (d. e. Klæde) og 10 Alen Foderdug. ”Og om nogen Edelmand eller anden (siger Ordinantsen) vil forære hannem med noget, maa han det vel annamme; hans løn maa og forbedres i Fremtiden efter Leilighed, som hans Flittighed befindes til. Den øverste Hører fik i aarlig Løn halv Degnerente af Herlufsholms Sogn b) og 40 Mark Dansk. Den anden Hører fik den anden halve Deel af Degnerenten og 30 Mark Dansk; hans skulde desuden være Organist, hvorfor han ik 18 Mark aarlig.

Fogdens aarlige Løn var 30 Mark, en Klædning og Foder til to Heste; og han maatte for Skolens Regning holde en Dreng. Skrivers Løn var 24 Mark danske og en Klædning.

Skolemesteren, Hørerne, Disciplene og Klokkeren (hvis Forretning det var ”at opvarte ved Bordet, stille Klokken, og rede Børneres Senge”) indbefattedes under Navn af Skolens Personer, og spiste for sig selv i Skolens Spisestue (det nuværende Baskerhuus); men Fogden og Skriversen maatte tage til Takke med, som Ordinantsen udtrykker sig, at ”æde udi Borgestuen med Gaardsens Folk.”

Klokken 7 om Morgenen skulde Disciplene have Daure, ”Øllebrød, Suppe eller andet, efter Tidens Leilighed, og som Dagen tilhørte.” Middagsmaaltid holdtes Klokken 10, daglig bestaaende af tre Retter; men hvilke Retter der skulde gives, var ikke bestemt. Øl skulde de (72)

b) Degnekornet – ogsaa kaldet Hørerkornet – af hele Sognet udgiorde omtrent 9 Tdr. Rug og 46 Tdr. Byg.

Have paa enhver Tid af Dagen, naar dem tørstede; men ”Ingen maatte sidde til Sæde at drikke eller lade hente Øl fra Nestved.” Under Maaltidet vare Disciplene fordeelte ved forskellige Borde; tolv sadde ved hvert Bord; ved et øverste af disse sad Rectoren, og ved hvert af de to følgende en af Hørerne. Skolemesteren skulde have Tilsyn med, at Disciplenes baade Mad og Drikke var forsvarlig; fandtes derpaa Noget af Betydenhed at klage, da skulde han først underrette Fogden derom; men hvis denne ikke raadede Bod paa Feilen, skulde det meldes til Forstanderen.

Hvori Disciplene strax efter Skolens Oprettelse, have nydt Underviisning, derom haves ingen bestemte Efterretninger; hverken Fundatsen eller Ordinantsen fastsætter noget i denne Henseende. Men da Underviisning og Opdragelse har sine Moder, ligesaavel som alle andre Indretninger i Verden, og det derfor sielden er Tilfældet, at enkelt Stiftelse hæver sig betydeligen over den Tidsalders Aand, som gav den Tilværelse, saa feile vi neppe, naar vi antager Datidens Smag i Underviisningen som Maalestok for Underviisningen i vor Skole; og saa meget mere ere vi berettigede til denne Slutning, som Fundatsen udtrykkelig fastsætter, ”at Underviisningen i Herlufsholm skal indrettes ligesom i Roeskilde Domskole,” d. e. overensstemmende med den da giældende Skoleanordning – Kirkeordinantsen af 1539 c). Under (73)

- c) I Nyerups Statisk. Historisk Skildring, 3die B., 1 ste Part. Pag. 28, anføres vel en Skolelov for Roeskilde Domscole, som i Henseende til Underviisingsgjenstandene ikke fuldkommen retter sig efter Kirkeordinantsen; men denne Lov er fra Aar 1570, og altsaa baade yngre end Herlufsholms Fundats, og yngre end denne Skole Ordinants, og kan følgelig ikke have tient til Rettesnor for Underviisningen i Herlufsholm.

viisningen i denne, ligesom i alle øvrige Danmarks Skoler strax efter Reformationen, kan derfor ei antages at have strakt sig udenfor de snevre Grændser af Latin (som fornemmelig gik ud paa at lære at tale Sproget, samt skrive latinske Breve og Vers), Skrivning, Luthers Catechismus, og Sang, hvortil i øverste Classe kom Melanchthons Dialectik og Rhetorik, oh maaskee endnu Begyndelsesgrundene af Græsk d).

Ingen maa undres over at finde af denne Lectionsplan saa mange Videnskabsfag udeladte, hvilke vi nu ansee som uundværlige for den dannede Mand: vore Forfædre vare heri, som i saa meget Andet, tarveligere end vi, og de kunde være det; thi deres videnskabelige Fornødenheder var færre end vore: fremmede levende Sprog behøvede de ei at kiende; thi Bøger skrev man dengang blot for Lærde, og skrev dem stedse i de Lærdes Fællessprog – Latinen. Modersmaalets Dyrkning maatte af samme Grund synes lige saa overflødig, som de øvrige levende Sprogs. Kyndighed i de egentlige Videnskaber maa altid have været en Prydelse for deres Besidder; men paa en Tid, da ikkun saa besadde en saadan Indsigt, kunde Ukyndighed i disse ei være nogen Skam. De egentlige Videnskabers umiddelbare Nytte for den geistlige Stand (74)

- d) Ifølge den Forandring af Kirkeordinantsens Forskrift, som blev besluttet ved Synodaldecretet i Antvorskou Anno 1546. (vid. Nuerup, loc. Cit., Pag. 16, og sammesteds, Pag 42, Lin 12).

indsaae man ikke; og paa en Tid. Da Studeringer ei ansaaes som nyttige uden for Geistlighed, kunde man altsaa ei tillægge dem nogen høi Værd. Endnu kunde man maaskee anføre een vigtig Grund til, at Underviisningsfagene i Skolerne i ældre Tider vare færre end nu: vore ærlige Forfædre troede, at Mennesket dannes bedre ved at lære faa Ting grundigt og til gavns, end ved at vide noget alt, men have mindre tydelig Indsigt i hver enkelt Ting; de frygtede, at Grundigheden skulde lide ved at begynde paa for meget; og Pædagogerne ere jo ikke engang i vore Dage fuldkommen enige i dette Punct. Kirkeordinantsen fastsætter derfor om Latinskolerne: ”I disse Skoler skal der ikke læres andet end Latine, fordi Latine Skoler forderves gierne af de danske og tyske Skoler;” og paa et andet Sted: ”Deres Mening er ulidelig, som ville, at Børnene skulle lære Greisch og Hebreisch, førend de saa noget fremmelig forbedret sig udi Latinen.”

Men vare Underviisningsfagene kun faa, saa vare Unerviisningstimerne det ikke; isærdeleshed om man dertil vil tillige regne den Tid, som dagligen anvendtes til Gudstienesten. Klokken 56 om Sommermorgen, og 6 om Vinteren, finde vi Trolles unge Fostersønner ei alene opstaaede, ilende til deres Dagsarbeide; og fra denne Morgentime af lige til Klokken 6 a 7 om Aftenen, og endnu senere, finde vi dem aldrig ledige, men, naar Spisetiden og to Legetimer fraregnes, stedse sysselsatte med bestemte Arbeider. Enten finde vi dem, i Samling med alle deres Lærere, beskieftigede med Andagtsøvelse i Kirken, eller og med Pennen eller Bogen i Haanden (75) sysselsatte i Skolen; ja ikke engang Spisetiden gaaer hen uden Underviisning.

For des lettere at kunne overskue Disciplenes daglige Anvendelse af Tidens hidsættes her i tabellarisk Form et Udtog af Skolens Ordinants denne Gienstand betræffende.

| Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag                                                                                                                              | Søndag og andre Helligdage                                                                                                    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Kl 5. Alle Disciplene ere oppe, have påklædt, vasket og kæmmet sig.                                                                                             |                                                                                                                               |
| 5 - 6 Chorsang i Kirken (tilligemed Rector og begge Hørerne), som varer omtrent tre Qvarteer, hvorefter Disciplene læser over paa deres Lectier til næste Time. | Chorsang i Kirken.                                                                                                            |
| 6 - 7. Underviisning i Skolen deri.                                                                                                                             | Catechismus læses, og Børnene overhøres                                                                                       |
| 7 - 8 Daure. Derefter skulle de indbyrdes Conferere og disputere om det de havde hørt. Idet sidste Qvarteer læse de over paa Lectier til næste Time.            |                                                                                                                               |
| 8 - 9. Underviisning i Skolen (76)                                                                                                                              | Alle møde i Messen (som formodentlig har vedvaret nogle Timer, hvor der foruden den sædvanlige Gang synges et stykke Diskant. |
| Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag.                                                                                                                             | Søndag og andre Helligdage.                                                                                                   |
| Kl. 9 - 10 Componere (d. e. skrive lat. Stiil) enten hver Dag, eller i det ringeste hver anden Dag.                                                             |                                                                                                                               |
| 10 - 11. Middagsmaaltid e). Ved Bordet maae Disciplene skifteviis læse Bordlectie, enten af Bibelen eller Historier efter Skolemesterens Tykke f).              |                                                                                                                               |
| 11- 12 Lege Bold, slaae Top, og anden Børneleg                                                                                                                  |                                                                                                                               |
| 12 - 1. Musik, Sang og Skrivning g.)                                                                                                                            |                                                                                                                               |
| Kl. 1 - 2. Underviisning i Skolen.                                                                                                                              |                                                                                                                               |
| 2 -3 Arbeide paa egen Haand med at repetere, Læse, skrive og conferere.                                                                                         |                                                                                                                               |
| 3 - 4 Chorsang i Kirken.                                                                                                                                        |                                                                                                                               |
| 4 - 5 Underviisning.                                                                                                                                            |                                                                                                                               |
| Henimod Kl 5 skulle Notarii fremkaldes af hver                                                                                                                  |                                                                                                                               |

Lectie, som skulle opregne dem, der have

talet Dansk, stimet eller slagtes, og de

derfor straffes med Riis.

5 – 7 Nadvere med Læsning og Sang som

Om Middagen, og derefter Leg.

7 - og fremdeles. Læse sine Lectier, hver paa sit Kammer.

- e) At denne tidlige Middagsspiisning ikke var noget egent for Hrih., men Datidens almindelige Brug, sees af Universitetsfundatsen af 1539, hvor det befales, at Professorernes Disputatser skulde holdes i de to Timer for Middagsmaaltidet, Kl. 1 – 10. I Fundatsen for Sorø Skole af 1586 er ogsaa Middagsspiisningen fastsat til Læ 10, og Aftenspiisningen til Kl. 5 (Nyerup, lib. Cit., Pag 34).
- f) Om disse Bordlectier blot bestode i Forelæsning inden Maaltidet istedenfor Bøn, eller i Forelæsning under Maaltidet, kan Forf. Ikke bestemt sige, men formoder det sidste.
- g) Ordinantsen har: ”Mellem 12 og 1 skulle Børnene exerceris in Musica & Graphica.” Formodentlig forstodes ved det første saavel Instrumentalmusik som Sang, efter Synodaldecretet i Antworskou (vid. Nyerup, loc. Cit., Pag. 15 – 16).

(78) Om Onsdagen og Løverdagen skulde intet læses for Børnene, men de skulde overhører i det, som de andre Dage havde hørt, og deres skriftlige Arbejder (”hvad de have componeret,” siger Ordinantsen) skulde giennemsees og rettes. Løverdags Eftermiddag skulde desuden Søndags-Evangeliet læses.

Ved den daglige Chorsang i Kirken skulde der om Morgen 1) synges tre Psalmer paa Latin – saaledes at man begyndte forpaa Psalteren (som indeholdt Davids Psalmer), og vedblev, uden Udvalg af Psalmerne, indtil Bogen var udsiungen –; 2) læses et Capitel i Bibelen paa Dansk; 3) synges Te Deum paa Dansk efter sal. Herloff Trolles Oversættelse gg); og 4) til Slutning skulde læses en Collet med Bøn ”for Kongen, Rigens Raad og anden Nødtørftighed.” Chorsangen om Eftermiddagen og Helligdagene var næsten som den om Morgen.

Engang om Ugen skulde Skolemesteren ”give materiam compositionis for, notare de besynderligste Argumenter, og siden lade Børnene skrive videre.” Men om der ved denne materia compositionis forstodes opgivne Themata, hvorefter skriftlige Udarbejdelser skulde forfattes (saaledes som det nu er Brug i vore Skoler), (79)

- gg) Dette er Psalmen ”Ostore Gud, vi love dig,” som i alle nyere Psalmebøger (baade Kongos, Guldberg og den nu brugelige evangeliske) forekommer omarbejdet. Efter Herl. Trolles Oversættelser findes den i den ældste danske (Hans Thomissøns) Psalmebog med den Begyndelse: ”O Gud vi love dig, vi bekiende dig.” Efter Omarbejdelsen vedblev denne Psalme daglig at synges i Disciplenes Morgen-Lovsang lige indtil Aaret 1796.

Eller blot dicterede danske Stykker, der skulde oversættes paa Latin (Stile), kan Forf. Ikke bestemme. Ordene synes dog mest at tale for den første af disse Meninger; og formodentlig har denne materia compositionis, efter Tidsalderens Aand at slutte, bestaaet fornemmelig i Opgaver til latinske Breve og Vers.

Egentlige Examina (i den Betydning Ordet nu bruges) finde vi ikke Spor til Skolens Begyndelse; dog forsømtes det ikke ganske at anstille aarlige Prøver med Disciplene, deels for at erfare deres Fremgang deels for at anspore dem til indbyrdes Kappelyst. ”Hver Tamper-Løverdag, det er fire gange om Aaret, (siger Ordinantsen) skal Skolemesteren og Hørerne høre Børnene disputere med hverandre, og sætte hverandre Spørgsmaal for om det, de have hørt det Fierdingaar næst tilforn. Den, som da vinder, skal sættes ovenfor den anden; men den, som taber, skal sidde en heel Dag paa bert Gulv til en Straf for sin Forsømmelse.” Desuden skulde Biskoppen og den øverste theologiske Professor ved Universitetet (eller hvem anden disse i deres eget Sted vilde dertil befuldmægtige) eengang aarlig, ved Bartholomæi Tid (d. e. sidst i August), reise til Herlufsholm for at undersøge Disciplenes Fremgang, for hvilken Uleilighed hver af dem fik en Rosenobel h). Desuden var det Rectoren paalagt, at han, foruden at (80)

- h) Af Værdi 5 Rigsdaler og 4 Mark (omtrent 9 Rigsbankdaler og 6 Skill. I Sølv.) Denne Indretning vedligeholdte sig endnu i Begyndelsen af forrige Seculum: i Aaret 1717 finde vi saaledes endnu denne Rosenobel udbetalt til disse Examinatorer.

læse med Disciplene i sin egen Lectie, ogsaa skulde flittig, efter som Tiden tillod det, overhøre Børnene som var i Hørernes Lectier.

Af Omhu for Ungdommens Moralitet, for at de ikke ved mistænkelig Omgang eller slette Exenpler skulde forderves, var det i Ordinantsen forbudet Gaardens Folk, Fogeden og andre, at have noget med Disciplene at gjøre; dog skulde de underrette Skolemesteren, om de skulde see nogen slet Opførsel af Disciplene. Hvis nogen af Gaardens Tienere lokkede nogen af Skolebørnene til sig, og holdt dem til Drik eller anden Uskikkelighed, da skulde han derom førstegang paamindes; men gjorde han det andengang, skulde han forvises sin Tieneste. ”Hvo som beligger Qvinde eller Pige, som der tiener, (hedder det videre) være sig enten Foged eller Skriver eller anden, da straffes af Forstanderen paa hans yderste Formue, og strax forvises Gaarden med den, som han beligget haver.” For Resten holdtes Disciplene, som Tidens Skik medførte, under streng Disciplin: uden Rectors særdeles Tilladelse maatte de aldrig gaae udenfor Skolegaarden; og fik de Lov at gaae nogensteds hen, maatte det ikke ske uden Ledsagelse; men til Nestved maatte det slet ikke tillades dem at komme.



Det almindelige Straffemiddel var Riset; og at dette ikke er bleven sparsomt anvendt, have vi god Grund til at slutte; thi ikke mindre end fire Koste ugentlig finde vi bestemte ”til at reengiøre Skolen med og til at gjøre Riis af.” Ovenfor have vi desuden seet, at hver Dag ligesaavel havde sin bestemte Tid at bruge Riset, som til at spise, læse og lege; saa at det næsten synes, at Riis dengang er bleven anseet for ligesaa (81) nødvendigt som dagligt Brød. Dog var Riset ikke det eneste Straffemiddel: Den som tabte ved de fierdingaarsviis anstillede Disputereprøver, skulde, som ovenfor er viist, til Straf sidde en heel Dag paa bart Gulv, og desuden i Skolen flyttes nedenfor den som vandt.

Viste Nogen sig lad, og aldeles ikke vilde forbedre sig, eller og han viste Mangel paa Remme, da skulde det meldes til Forstanderen; en saadan maatte da forlade Skolen, og en anden i hans Sted antages, ”hvad enten han var fri (af Adel) eller fattig.” At straffe med Ferle, var forbudet, saavel som at slaae i Hovedet eller drage i Haaret.



Ferle

At anvende nogen særdeles Omhu paa at uddanne Legemets naturlige Anlæg; ved regelmæssige Øvelser at befordre dets Styrke, Smidighed, Haardførhed, blev i ældre Tider ikke anseet nyttigt eller passende uden for Adelen og Krigsstanden. Vi kunne altsaa ikke vente, at der i Skolens ældste Love skulde henføres, er Omsorg for Reenlighed; og derom fastsætter Ordinantsen blot dette: ”hver fiortende Dag skulde Qvindfolkene toe Børnenes Skiorter og Lagen, og hver ottende Dag skulde Børnenes Hoved toes, saaledes at Halvparten af dem blev toet om Onsdagen, og Halvparten om Løverdagen. I den fordi Gaarden løbende Aa matte ingen af Børnene enten bade eller toe sig for Fares Skyld.”

Ingen Discipel maatte antages uden baade med Forstanderens og Skolemesterens Samtykke, og ingen, før han var ti Aar gammel, og i det mindste havde bragt det saa vidt, at han kunde stove og læse Latin, (82) og endelig ingen, uden han var født af lovligt Ægteskab. Ingen Discipel maatte forblive i Skolen længere end sex Aar; hvis han efter den Tids Forløb ikke fandtes moden til Universitetet, da maatte han forlade Herlufsholm, og gaae til en anden Skole for derfra at dimitteres i).

Efter saaledes at have lært at kiende Skolens første oekonomiske Indretning, samt hvad fremgangsmaade der fulgtes ved Ungdommens Behandling og Dannelse, ønskede maaskee mangen af Læserne at kunne i Indbildningen vandre omkring i Herloffs Borg, for ved hielp af Historiens Fakkelt at see, hvorledes den var indrettet, da den først aabnede sine Læresale: og gierne ønskede Forfatteren at tilfredsstille dissers Videlyst; men for ham selv brænder kun svagt den Fakkelt, som her skulde veilede: han maa derfor bede om Undskyldning for, hvis ikke alt skulde vise sig i saa klart et Lys, som man ønskede at see det, eller om han selv maaskee, vildledet af Tusmørket, endog skulde tage feil af den Gienstand han paaviser.

Foruden Munkenes grundfaste Borg (Tab. III og IV), som nu i mere end halvsietten Aarhundrede har trodset den fortærende Tid, maa Klosteret allerede i (83) dets ældste Tider have haft adskillige andre, fornemmelig til Avlingens Drift henhørende, Bygninger: i Abbed Jeips forhen anførte Regnskab for Aaret 1470 nævnes saaledes Koladen og Deyægaarden – en Benævnelse, som nødvendig forudsætter, at der dengang har været flere end een Gaard, hvilket ogsaa lader slutte til forskellige Bygninger; og rimeligviis vare baade den grundmurede Lade og Kostald (Tab. I, N og P), som begge indtil var Tid (dog med nogen Forandring) har vedligeholdt sig, Levninger fra Munketiden; thi der findes intet Spor til, at disse Bygninger efter Skolens Indstiftelse ere opførte, og deres kraftfulde Mure lade og med Grund formode en saadan Ælde. Foruden Hovedbygningen og Ladegaardsbygningerne stod sikkert ogsaa før Herl. Trolles Tid den grundmurede Bygning (Tab. I, E), som stedse har været Rectorbolig k). Men forrige Forvalterbolig (Tab. I, V) med sine tilhørende Bygninger ere af yngre Oprindelse.

Efter Ordinantsen skulde ”Skolemesteren og Hørerne have hver sit Herberge med Varme om Vinteren til Nødtørftighed, og Hørernes Herberge være saa, at de kunde høre, hvorledes det i Skolen gik til.”

Men hvor disse Herberger bleve dem anviset, derom tier Archivet. Kunne vi imidlertid antage, at hver af Lærerne har ved Skolens Oprettelse havt samme Bopæl, som de et Aarhundrede senere vare i Besiddelse af (og adskillige Grunde gjøre dette rimeligt), saa har Skole – (84)

- k) Aar 1792 blev den gamle Rectorbolig nedreven formedelst Ælde, og en ny paa samme Sted opført. Den gamle sees i Thuras danske Vitruvius, Tom 2, Tab. 100:



Mesteren og den ældste Hører havt deres Værelser i nuværende Rectorbolig, hver med sin Lectie ved Siden af sig; den yngste Hører har derimod beboet det nordre Hjørnekammer i andet Stokværk i Hovedbygningen (Tab. III, No. 2, b), som indtil Året 1809 stedse var Bopæl for en af Lærerne; han kunde ligeledes gaæ fra sit Værelse ind i sin Lectie, og Underviisningsværelserne vare saaledes, ligesom Lærernes Bopæle, fordeelte i to forskjellige Bygninger. Men rimeligviis have disse Lectier ikke været forsynede med Kakkelovne, og altsaa blot været til Brug om Sommeren; thi lige indtil sextenhundrede og nogle og tyve maatte man ogsaa betiene sig af Skolens Spisestue til Underviisningen l).

Disciplene har uden tvivl havt deres Værelser deels i det Fløi af Hovedbygningen, hvor de indtil 1809 havde deres Kamre (Tab. I, A), deel i Rectorboligen, hvor Rector selv ikke havde mere Huusleilighed end han (85)

- l) OM Mag. P. J. Colding (som bestyrede Skolen 1622 – 31) siges der i Windingii Acad. Hafn. P. 458: "Locum scholæ nitidum ordinavit segregatum a coenaculo, in quo etiam ante docebatur," Men at man, paa samme Tid man brugte Spisestuen til Underviisningsværelse, ogsaa havde andre Lectier at læse i, sees af Jersins Brevis xxxx? Illustris & generosæ



Holmiæ, som er trykt 1606, hvori det udtrykkelig siges, at Rector kunde gaae fra sin Stue ind i Skolen; men ved Skolen kan der ei menes Spisestuen, thi denne var ikke i samme Bygning som Rectors Bolig. Det kan herved erindres, at Skolen lige indtil Midten af forrige Seculum vedblev at have særskilte Sommerlectier og Vinterlectier.

som ugift Mand uden Huusholdning behøvede; i det mindste var det saaledes hen i det første Seculum efter Skolens Stiftelse. Efter Ordinantsen skulde de have smaa Kamre, og to smaa Træsenge i hvert Kammer; men disse deres Kamre vare blot til at sove i, og vare desaaarsag ikke forsynede med Kakkellovne. Det var derfor tillige bestemt, at ”der skulde være en gemeen (= fælles) Stue om Vinteren med Varme, som alle Børnene maatte søge, nar der ikke læses, eller og en Kakkellovn i Skolen.” Dette Fællesværelse, som sædvanlig kaldtes Conventstuen eller Coventhuset (maakee det samme, hvor Munkenes Convent holdtes), var det hvelvede Kiolderværelse i den nordlige Ende af Discipelbygningen. Strax derhos, blot ved den smalle Trappegang adskilt fra Conventstuen, var Spisestuen (ogsaa kaldet Disciplenes Borgestue), ligeledes er hvelvet Værelse af anseelig Størrelse, som ligger nogle Trappetrin lavere end den tilstødende Skolegaaard. Baade denne Spisestue og Conventstuen beholdt saavel deres oprindelige Bestemmelse som deres Navn indtil Midten af forrige Seculum, da den første forandredes til Vaskekielder (sædvanlig kaldet Vaskerhuset), hvortil den anvendtes, indtil den for nogle Aar siden sank ned til at blive Oldfruens Tørve- og Brænde-Kielder, og derved erholdt en Bestemmelse, hvortil den, efter vor Tidsalders Fordringer, synes bedre passende end til at være Rettens ærværdige Sæde m).

- m) Conventstuen indbefattede foruden Thingstuen tillige den tilstødende i Enden af Bygningen beliggende Kielder, som, fordi der ingen Kielder er under Rectorboligen er overdraget Rector til Afbetiening (Tab. III. No. 1, b og c.
-